МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра української літератури імені акад. М. Возняка

ІНТЕГРАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ І СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Маґістерська робота
студентки ІІ курсу магістратури
групи ФЛОм-21с
напряму «014.Середня освіта»
(Українська мова і література)
Кендзьор Ярини Андріївни

Науковий керівник
доц. Володимир Микитюк

Львів – 2023

ЗМІСТ

Вступ…….3

Розділ 1. Проблема інтегрованого викладання української і зарубіжної літератури…….6

Розділ 2. Реалізація інтегрованих курсів української і зарубіжної літератури в «Новій українській школі».....22

Висновки…….98

Список використаної літератури……..…..101

ВСТУП

Ідея інтеграції та міжпредметних зв'язків для української освіти не нова. В останні роки XX та на початку XXI століть з'являється багато праць, які досліджують тему інтегрованого вивчення шкільних предметів. Про це пишуть Семен Гончаренко [5; 6], Ірина Козловська [6], Оксана Коханко [12], Інна Большакова [2], Олена Барановська [1] та інші науковці і педагоги. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти 2011 року, на відміну від попереднього, прийнятого у 2004 році, з'являється поняття «міжпредметна компетенція», а навчальні програми, написані за цим Державним стандартом, зазначають міжпредметні зв'язки.

Проте вперше поняття «інтегрований предмет» з'являється у Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року та у типовій освітній програмі, розробленій за цим стандартом. Зокрема у ній пропонується три інтегровані предмети в межах мовно-літературної галузі: «Українська мова і література»; «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)»; «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна література)».

Це вперше у шкільній українській освіті була зафіксована можливість вивчати українську та зарубіжну літературу в одному інтегрованому предметі. Ця новина викликала бурхливу реакцію як серед вчителів української та зарубіжної літератури, так і серед вчених. Статті на тему інтегрованого вивчення цих двох предметів писали Григорій Клочек [8; 9; 10; 11], Володимир Микитюк [13; 14; 15; 16; 17; 18; 20], Ірина Старагіна [45], Ганна Токмань [47] та інші науковці і педагоги.

Попри бурхливе обговорення та неоднозначність цього рішення, Державний стандарт із можливістю інтегрованих курсів української та зарубіжної літератури таки був затверджений. Зараз доступні для впровадження у школах програми таких інтегрованих курсів і для 5-6 класів, і для 7-9 класів. Тому **актуальним** є аналіз доцільності і реального стану інтеграції цих двох предметів, поглядів, які висловлювали вчені стосовно такої інтеграції,

запропонованих моделей інтеграції, і, власне, впровадження інтегрованих курсів української та зарубіжної літератури в «Новій українській школі».

Об'єкт дослідження — історія і сучасний процес інтеграції двох шкільних навчальних предметів: українська література, зарубіжна література; чинні програми з української і зарубіжної літератури, інтегорвані програми.

Предмет дослідження — теоретичні і практичні технології реалізації навчальних курсів «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)» і «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна література)».

Мета маґістерської роботи — проаналізувати доцільність і методологічні можливості, дидактичний потенціал інтеграції української та зарубіжної літератури та реалізацію інтегрованих курсів української та зарубіжної літератури за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року; напрацювати авторські моделі і зразки викладання української літератури в середній школі у зведеному (інтегрованому) за змістом навчальному курсі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- аналіз поглядів вчених на інтегроване вивчення української та зарубіжної літератури;

- аналіз програм з української та зарубіжної літератури за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти 2011 року для виявлення проблем, які могла б вирішити інтеграція навчальних предметів;

- аналіз програм курсів «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)» і «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна література)» за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року;

- самостійне моделювання програми інтегрованого курсу української та зарубіжної літератури;

Методологія дослідження ґрунтується на системному підході до об'єкта дослідження: чинні програми з української і зарубіжної літератури, експериментальні програми проаналізовано у діахронному й синхронному

контексті. Отож, методологічною основою є основні наукові принципи (історизму, діалектичності, об’єктивності); традиційні загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизація). У представленій праці передбачено комплексний підхід і застосування як літературознавчих, так і власне педагогічних методів дослідження. Зокрема, використано дослідницький потенціал описово-аналітичного, порівняльно-історичного (зіставлення соціально-педагогічних явищ і процесів), текстологічного і структурного (розгляд освітнього процесу на основі системоутворювальних компонентів) методів. З емпіричних методів застосовано діагностичний (цілеспрямоване спостереження за навчальним процесом); аналіз навчальних програм і підручників в процесуальному аспекті, педагогічного експерименту.

Маґістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1
ПРОБЛЕМА ІНТЕГРОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У проєкті Державного стандарту базової середньої освіти 2020 року з'являється можливість вивчення української та зарубіжної літератури інтегровано в межах двох предметів: «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)» та «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна література)». Створення такої можливості викликало бурхливу реакцію українського вчительства та обговорення позитивних і негативних аспектів подібної інтеграції.

Серед негативних аспектів найчастіше висловлювався острах щодо певного «знищення» української літератури в школі, зменшення її вагомости. Раїса Мовчан стверджує: «Варто зазначити, що вивчати європейський досвід програмотворення з літератури важливо, але нам також важливо виходити зі своїх — українських — потреб, вимог, умов, завдань, отож інтегрувати українську літературу з українською мовою чи зарубіжною літературою не на часі» [4]. Попри те, що у країнах Європейського Союзу немає двох літературних предметів, а часто немає й окремого курсу літератури, на думку деяких вчених цей досвід не є актуальним для України: «Досвід країн Європейського Союзу щодо викладання в середній школі предмета, у якому інтегровано мову і літературу/вітчизняну і зарубіжну літератури, не є для України актуальним так само, як і досвід запровадження двох (чи більше) державних мов або федеративного устрою держави. З причини: інакша історична, соціальна, ментальна ситуація. Сутність її – загроза як українській мові, так і суверенності та територіальній цілісності України. Назвіть країну ЄС, де був би такий самий рівень загрози!» [47].

Хвилювання також були спричинені роллю української літератури в системі ЗНО. Станом на час написання цієї роботи ЗНО замінено на НМТ, у якому екзамен із української літератури складатиметься на вибір у 2024 році. Але попри це аргумент щодо здачі ЗНО, який наводить професорка Галина

Томенчук, викликає низку запитань: «Імовірно, що знищення предмета «Українська література» призведе до вилучення запитань з української літератури у системі тестів для Зовнішнього незалежного оцінювання (аргументом може стати змішання української і зарубіжної літератур у новому предметі). Це стане шкодою для національної освіти, бо не оцінюватимуться аксіологічні, духовні параметри результатів освітньої діяльності, яку проводили учні і вчителі як її суб'єкти» [47]. Чи оцінювало ЗНО з української літератури «аксіологічні, духовні параметри результатів діяльності»? Як можна взагалі оцінити духовний параметр результату освіти? ЗНО з української літератури перевіряло фактаж, знання теорії літератури і біографії авторів. Скласти цей екзамен можна було навіть не читаючи творів, а лише їхній однобічний аналіз, поданий на безлічі ресурсів підготовки до ЗНО. Проте до питань тестування результатів навчання із літератури ми повернемось нижче.

Розгляньмо також наступний аргумент проти інтеграції, який наводить Галина Томенчук: «Оцінювання навчальних досягнень учнів як результат вивчення предмета «Література» стає проблематичним. На жаль, є громадяни України, які зневажають українську культуру (прапори Росії над українськими населеними пунктами сьогодні це потверджують), хтось із учнів сумлінно вивчатиме твори тільки зарубіжних письменників, проте ігноруватиме Тараса Шевченка й Василя Стуса, загалом українських авторів. І відсоткові переваги українського літературного матеріалу тут не допоможуть» [47]. Навіть якщо припустити існування учня, який сумлінно читатиме Адама Міцкевича, але принципово не читатиме Тараса Шевченка, у чому, власне, проблема в оцінюванні і чому вона не вирішується «відсотковими перевагами»? Якщо вивчення теми «Романтизм» передбачає прочитання двох поем зарубіжних авторів і низки творів українських, то як цей гіпотетичний учень зможе скласти контрольну на позитивний результат, не вивчаючи, власне, авторів українських?

Проте чи не найбільше питань викликав статус вчителів зарубіжної літератури в подібній системі. «Хто читатиме «Літературу (українську та зарубіжну)», фахівцеві з яким записом у дипломі надаватиметься перевага? Як

працевлаштовуватиметься той, хто залишиться без годин? Де реалізація проголошеного високого статусу вчителя?» [47]. Проблема підготовки фахівців до викладання інтегрованого курсу української та зарубіжної літератури залишається відкритою. А при реалізації справді якісного інтегрованого курсу історії літератури та мистецтва вона стає ще масштабнішою. Втім, про цей курс і проблему підготовки фахівців йтиметься нижче.

На противагу цим аргументам прихильники інтеграції зазначали переваги такого кроку. Ігор Ісіченко вказує: «Крім того, викладання літератури в школі акцентувало соціальні антагонізми, за формулою «наші – вони». Ще одна фундаментальна вада, що сприяла деформуванню шкільного курсу української літератури — виокремлення її із європейського контексту» [4]. Саме комплексний розгляд української літератури як невід'ємної важливої складової європейської літератури є однією з важливих переваг інтеграції цих предметів.

Проблему викладання української літератури в школі, а також інтеграції кількох предметів мовно-літературної галузі ґрунтовно розглядає у своїй статті «Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика формування» Григорій Клочек. Стаття написана у 2017 році, після прийняття концепції НУШ, але до прийняття нового Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.) та модельних навчальних програм. Свою статтю Григорій Клочек розпочинає із короткого екскурсу історії викладання української літератури із «золотого віку літературної освіти» кінця XIX-перших десятиліть XX до часу пропагандистського викладання історії літератури в радянський період та, врешті, до часів незалежности. На думку Григорія Клочека, «один з основних чинників, що спричинив кризову ситуацію у викладанні шкільного курсу літератури, полягав в обмеженій кількості годин на його вивчення» [9, с.8]. Адже у 2 години в тиждень вчителі української літератури повинні були втиснути величезний історико-літературний курс, який, по суті, повторював університетську історію літератури, лише в значно спрощеному вигляді. В середніх класах програма також базувалась на історико-літературному принципі, але «у значно м'якшому варіанті — він проявлявся в намаганні

ввести у програму імена і твори, що були коли не знаковими, то помітними в історико-літературному процесі» [9, с.8]. Як приклад наводиться вивчення віршів Василя Герасим'юка у 9 класі, для «розшифрування» яких потрібен неабиякий досвід та культура асоціативного мислення, якої учням 9 класу, звісно, бракує. Важливим моментом, на якому слід закцентувати увагу є ці слова: «Серйозною вадою у формуванні програми для середніх класів є запропоновані для вивчення скорочені варіанти творів. До речі, укладачі програми зі світової літератури цього не допустили» [9, с.9]. Григорій Клочек аналізував «старі» програми з української та зарубіжної літератури, складені за Державним стандартом 2011 року і дійшов до такого висновку. У «нових» модельних програмах, складених за новим Державним стандартом 2020 року та концепцією НУШ, які ми розглянемо в підрозділі 2.2., побачимо, що із зарубіжної літератури подаються лише деякі окремі романи в скороченому варіанті, в той час як в усіх трьох модельних програмах з української літератури у 5-6 класах абсолютно всі повісті та романи пропонується вивчати скорочено.

У своїй статті Григорій Клочек особливо наголошує, що через перевантаженість програми та велику кількість творів, вчителі не можуть достатньо заглибитись у твір, а вивчення літератури у старших класах часто зводиться до запам'ятовування фактів, що потрібні будуть на ЗНО. На час написання цієї роботи, ЗНО з української літератури не існує ось уже два роки. Чи спричиняє це до того, що учні не вчать літературу, бо вона не виноситься на НТМ (аналог ЗНО, який ввели у час повномасштабного вторгнення Росії)? У 11 класі так, можливо. Чи вчили учні літературу в 11 класі, коли було ЗНО? «Вчили», так. Чи читали твори і аналізували їх? Ні. Вчили напам'ять цитатну характеристику, список жанрів та стилів, і факти біографії авторів. Чи розвивало це їхню навичку читання і розуміння текстів, яка є основною метою курсу літератури в школі? Звісно, ні. «Учителі змушені були переорієнтуватися на пошуки методичних засобів, які сприяли б якнайкращій підготовці учнів до ЗНО. А така підготовка вимагала передусім запам'ятовування інформації, а не розвитку компетентностей, потрібних у житті» [9, с.9].

Володимир Микитюк у своїй статті «ЗНО. Мінус література. Українська» пише про те, що відміна обов'язкового ЗНО з української літератури призведе до негативних наслідків, бо уроки літератури допомагають розвивати критичне мислення та пізнавальну діяльність. «Плекання творчої уяви, абстрактного мислення неодмінно матиме своїм результатом здатність учня до креативної, перетворювальної діяльності у будь-якій галузі людської діяльності, активізує його бажання вчитися і творити» [14]. Питання дискусійне і складне: з одного боку складання ЗНО з української літератури мотивує учнів вчити літературу, з іншого те «навчання» перетворюється із розвитку справді необхідних навичок на пустопорожнє запам'ятовування фактів. Відміна ЗНО і відсутність потреби вчителів змусити запам'ятати учнів, що «Ой летіла стріла» — то балада, а «Ой Морозе, Морозенку» — історична пісня, дозволяє вчителям приділяти більше уваги історико-культурному контексту та глибшому аналізу творів, а не фактажу, проте відміна ЗНО спричиняє відсутність потреби учнів, особливо одинадцятикласників, вчити предмети, з яких ЗНО вони не складають.

Проблема, на нашу думку, в зміщеній мотивації до навчання і проблема ця глибоко вкорінена і у виховання дітей у сім'ї, і у вчительські підходи, і у саму систему освіти. Учні повинні вивчати певний предмет не тому, що вони складають із нього випускні екзамени, а тому що вони розуміють, що цей предмет їм потрібен.

Питання глибшого аналізу творів, а також того, чому не лише ЗНО (чи НМТ), а й самі навчальні програми руйнують цей аналіз, піднімає Тетяна Пилипчук: «І проблема полягає саме у шкільній програмі, бо освітньо-виховна мета визначає підходи до творів, що вивчаються. У програмі не йдеться про розвиток навичок, про розвиток критичного мислення, не йдеться про розвиток крос-культурного мислення, не йдеться про вміння інтерпретувати, не йдеться про розуміння того, а що таке наратив. Але у програмі, наприклад, прописується прогнозоване емоційно-ціннісне ставлення, тобто дитину вже підводять під певні готові інтерпретації текстів» [4]. Підбір зумисно «дидактичних» текстів, які повинні в учнів щось виховувати чи викликати якусь

певну емоцію, знищує здатність до інтерпретації. Розгляньмо лише один приклад із програми української літератури для 9 класу за Державним стандартом 2011 року: «Соціально-побутова драма «Наталка Полтавка» — перший твір нової української драматургії. Колоритні образи твору. Образ Наталки як уособлення кращих рис української жінки». [40, с.66]. Чому, на думку авторів програми, Наталка уособлює «кращі» риси української жінки? Що це за риси взагалі такі, де можна переглянути їхній перелік? А що, якщо учень вважає, що Наталка уособлює негативні риси української жінки? Тоді учень не дотримується шкільної програми? А якщо з програмою не погоджується вчитель? Де тут місце інтерпретації?

Програму шкільного курсу Григорій Клочек називає «калейдоскопічно-кліповою» і визначає три речі, які можуть її змінити: «1) час, якого було б достатньо для того, щоб сконцентруватися на творі з метою якомога глибшого осягнення його; 2) принципово нові програми, що складалися б з імен і творів, наділених притягальною, а не відштовхувальною силою; 3) учитель з відповідною професійною підготовкою, здатний допомогти учням відкрити смислові та естетичні сутності літературного твору, сприйняти його пізнавальний та виховний потенціал» [9, с.11].

У другій частині своєї статті Григорій Клочек говорить про інтеграцію української літератури з іншими курсами. В першу чергу, із курсом зарубіжної літератури, який би дозволив замість двох годин на тиждень використовувати чотири (за типовою освітньою програмою, складеною на основі Державного стандарту 2020 року — 3,5), а отже збільшив би час на вивчення нових творів. «...відсутність міжпредметної інтеграції шкільних навчальних курсів «українська література» і «зарубіжна література» унеможливлює засвоєння учнями основної компетентності, яку покликана дати літературна освіта – розуміння тексту» [10, с.3]. Окрім цього Григорій Клочек розглядає інтеграцію в старших класах предметів «художня культура» та «естетика»: «інтегрування яких з «художньою літературою» не лише можливе, а й необхідне — тут синергетичний ефект гарантовано» [10, с.4]. Крім того, автор вважає, що

інтегровувати ці курси слід і в середній школі. Ми погоджуємось із цією тезою і будемо розвивати її в підрозділі 2.6, проте виникає логічне питання: яку освіту повинні мати вчителі такого інтегрованого курсу мистецтва (в тому числі літератури) і як готувати таких фахівців?

Щодо інтеграції української мови та літератури (чи української і зарубіжної літератури) Григорій Клочек зазначає: «У багатьох зарубіжних освітніх системах ці дисципліни є інтегрованими. У нас традиційно вони вивчаються окремо. Для молодших і середніх класів ця традиція є міцно вкоріненою й не варто її порушувати як таку, тим більше, що в середніх класах ці два предмети читає один учитель» [10, с.4], проте, на його думку, у старших класах інтегровувати цей курс доцільно, оскільки програма української мови сконструйована таким чином, щоб розвивати чотири мовленнєві компетенції, а це логічніше робити на уроках літератури.

Окреме питання про можливість і потребу інтегрування предметів «українська мова» і «література». «Це той випадок, коли інтеграція літератури й мови як двох навчальних дисциплін була б органічною, значить, і результативною. Однак ця результативність реальна лише за умови, коли на уроках літератури достатньо навчального часу і для «говоріння» та «аудіювання», і для написання літературних творів та ретельного аналізу їх — тоді досягається практичний розвиток усних та письмових мовленнєвих компетентностей. Ідеться про надзвичайно важливий синергетичний ефект, який з’являється в результаті органічної інтеграції двох навчальних предметів. Нині ж на уроках мови вчителі готують випускників до складання ЗНО» [10, с.4].

Ми погоджуємось із тим, що інтеграція української мови та літератури (української чи і української, і зарубіжної) дозволить краще розвивати мовленнєві компетенції, а це є основою мовно-літературної освітньої галузі. Проте в старших класах вивчення української мови і справді зводиться до підготовки до ЗНО (чи НМТ), і у цьому плані навряд щось зміниться. Станом на теперішній стан українською системою освіти не знайдено кращої системи для

вступу у виші, аніж ЗНО (НМТ), а цей тест із української мови, звісно, буде обов'язковим і це чудово. Тому дозволимо собі не погодитись із Григорієм Клочеком і зазначити, що якраз таки в середній школі (5-9 класи) інтеграція цих предметів буде доцільнішою, адже розвиватиме в першу чергу мовленнєві навички учнів, без яких подальше їхнє навчання чи здійснення професійної діяльности є неможливим. Якщо в учнів 5-6 класів розвинути навички читання, говоріння, письма та слухання, то в 10-11(12) класах можна зосередитись на глибших мовних питаннях і готуватись до ЗНО.

Говорячи про інтеграцію програм із літератури, Григорій Клочек виділяє сім принципів. Перший — націєцентризм такої програми, її українськість. На думку Григорія Клочека, інтегрована програма з літератури має складатись на 70% з української літератури і 30% — із зарубіжної. Здійснюючи аналіз інтегрованих модельних програм у підрозділі 2.3., ми побачимо, що баланс між українською та зарубіжною літературами у всіх інтегрованих програмах дотримано порівно: 50 на 50. Проте, на нашу думку, розподіл 70 на 30, а то й 80 на 20, важливий у старших класах, коли відбувається вивчення літератури за історико-хронологічним принципом (окрім розділів, в яких такий поділ очевидно неможливий, наприклад, розділу «Античність»). Проте в середніх класах через велику кількість дитячих творів зарубіжної літератури, які вважаються класичними і є перепрочитаними дітьми багатьох поколінь («Пригоди Тома Сойєра» Марка Твена, «Поллiанна» Елеонор Портер, «Острів скарбів» Роберта Льюїса Стівенсона, «Різдвяна пісня» Чарльза Дікенса, твори Жуля Верна та інші), мабуть, доцільнішим буде таки дотримання поділу 50 на 50. Зробити програму більш «українською» можна і не зміщуючи розподіл: звертати значну увагу на перекладачів, особливо поетичних текстів, опрацьовувати твори з мовної сторони, вивчаючи нову лексику, шукаючи синоніми, які використав перекладач, порівнюючи фразеологізми в перекладі та оригіналі тощо.

Другий принцип, про який говорить Григорій Клочек: «програму мають наповнювати лише високохудожні літературні твори» [10, с.5]. «Маємо конче

взяти до уваги, що лише у процесі аналізу високохудожнього твору можна досягти надзвичайно важливого в педагогічному сенсі ефекту відкриття нового для учня, а також вивільнити тонку художню енергію, що передасться дитині» [10, с.5]. Принцип цілком доцільний та логічний. Виникає, щоправда, питання, на яке Григорій Клочек не дає відповіді: а за якими критеріями визначати «високохудожність» твору? Хто має право визначити: достатньо «високохудожній» твір для шкільної програми чи ні?

Третій принцип — «у школі слід вивчати твори не просто високої, а й виразної художності, яка може вражати навіть учня з недостатньо розвинутим рівнем сприймання художнього тексту» [10, с.5]. Тут Григорій Клочек наводить приклади вибору творів, які, без сумніву, є високохудожніми, але не підходять учням по віку. І цей принцип перегукується із четвертим — орієнтація на вікові особливості учнів. «Принцип добре відомий, один із ключових, проте він потребує повсякчасної корекції, врахування особливостей психології сучасного учня» [10, с.6]. Тут хочемо зупинитись на фразі «повсякчасна корекція». Дійсно, учні, скажімо, десятих класів 10 років тому і зараз — це різні учні. Проте наскільки часто ми можемо коригувати програму, щоб йти в ногу з часом? Ба більше, хто має достатньо компетентностей і достатньо широке поле зору, щоб бачити, які саме твори підходять учням конкретного класу? Для того, щоб визначити це, вочевидь, потрібні серйозні масштабні психологічні дослідження, які відбуватимуться постійно. Чи має держава на це кошти? І чи доцільне таке використання коштів? На нашу думку, людиною, яка точно знає, що конкретний твір є достатньо високохудожнім і підходить віковим особливостям конкретних дітей, є лише конкретний вчитель. Усі діти різні і всі класи, які вони формують, різні. Двом паралельним 11 класам підійдуть різні тексти. Однозначно будуть класи, в яких і в 9 можна пробувати «розшифровувати» поезію Герасим'юка, а будуть ті, в яких і в 11 це буде недоцільним. Саме тому, на нашу думку, для того, щоб принципи, які декларує Григорій Клочек — без сумніву, актуальні принципи, — були реально якісно дотримані, вчитель має отримувати програму не у вигляді списку творів, а у вигляді цілей, які він має досягнути. А список

творів він повинен обирати самостійно, опираючись на конкретних учнів конкретних класів. Це викликає низку проблем: по-перше, чи готові вчителі користуватись своєю академічною свободою, по-друге, як розробляти навчальні матеріали за такою «вільною» програмою? Відповідь на друге питання, на нашу думку, доволі проста — ніяк. Що являють собою підручники з літератури? Витяг із біографії автора (часто з помилками), уривки творів, і кілька питань до них. Чи спонукають такі підручники читати твори повністю? Ні, бо у підручнику поданий лише скорочений уривок. Чи спонукають такі підручники вчителя вдаватись до глибокого аналізу тексту? Для чого, якщо є готові питання, які можна дати учням на опрацювання? Звісно, у старших класах, коли мова йде про історико-хронологічний підхід до вивчення літератури, доцільно писати підручники із, власне, характеристикою певного стилю чи епохи. Проте твори для ілюстрації цього стилю, має обирати сам вчитель. Питання із тим, чи достатньо кваліфіковані у нас вчителі для того, щоб правильно скористатись цією свободою, залишається відкритим. На круглому столі «Шкільний курс української літератури в стратегії усвідомлення національної ідентичности», що відбувся у червні 2022 року, Сергій Жадан сказав: «З українською літературою все гаразд. Проблеми, можливо, з читачами та освітянами, з тими, хто намагається інтерпретувати тексти, рефлексувати, викласти їх дітям. Щодо практичного складника — нам бракує уміння читати книги й уміння говорити про книги. І в цьому аспекті освітяни — теж читачі. Досвід волонтерського спілкування з учителями зі Сходу України (від 2014 року) показує, що важливо не те, який твір і якого письменника варто додати чи «викинути» з програми. Важливо те, як це все буде подаватися дітям і як це буде інтерпретуватися вчителем… Уміння працювати з текстом, уміння подавати його, уміння говорити про письменницьку / літературну кухню на практичному рівні важить дуже багато. Які б концепції не пропонували науковці чи міністерство освіти — все це буде реалізовуватися на рівні викладача» [4].

П’ятий принцип, про який говорить Григорій Клочек — збільшення кількості годин на вивчення одного твору. Зазначає, що у європейських творах

учні вивчають за рік 3-5 творів різних авторів. Проте додає: «Тож як нам бути? Наслідувати ці «просунуті» освітні системи? Ні, бо один із «секретів» успішного реформування якраз і полягає в тому, щоб ураховувати наявні традиції – «шокова терапія» в такій консервативній системі, якою є освіта, не підходить» [10, с.6]. Погоджуємось із автором, оскільки до кардинального скорочення кількості творів не готові ні вчителі, ні — особливо! — батьки. В середній школі часто відсутня культура «позакласного» читання. Учні читають лише те, що визначене в програмі літератури, що логічно, зважаючи на кількість визначених у них текстів: на домашнє читання просто бракує часу. Саме тому таким актуальним є введення сучасних творів у програму, бо в наших обставинах це, буквально, єдиний шанс учнів ці твори прочитати. Навіть влітку, коли нема домашніх завдань, батьки змушують читати учнів ті твори, які необхідно буде вивчити наступного року і «списки творів» на літо гуляють просторами мережі, як щось догматичне, важливе та обов'язкове. Мало того — без допомогти вчителя, його аналізу, вступних зауваг і поступового «пробирання» крізь твір та його розшифровування, учні просто не здатні прочитати цей текст самі на канікулах. В результаті отримуємо учнів, які не люблять читати, бо це справа обов'язкова, не знають власних читацьких вподобань, бо звідки ж у них вони, не розуміють сучасного літературного процесу. Різке зменшення кількості творів призведе до того, що батьки не знатимуть, що ж давати учням читати, бо вчитель «нічого не задав». А як же список з 15 книг на літо? Тому зменшення програмних текстів має бути поступовим із одночасним культивуванням культури домашнього читання. Лише в такому разі в результаті, за певну кількість років, ми дійдемо до цих «просунутих» освітніх систем.

Шостий принцип — реформування теоретико-літературної бази. Серед іншого Григорій Клочек говорить про поняття літературних епох та стилів і зазначає «...осмислення їх має відбуватися через ознайомлення з конкретним літературним матеріалом, у якому та чи та категорія найвиразніша. Щоб виробити в учнів розуміння сутностей основних етапів історико-літературного

процесу, треба найретельнішим чином поставитися до розробки оглядових тем, вони мають давати узагальнювальне уявлення про той чи той етап історії літератури» [10, с.7]. Частина модельних програм з української літератури та інтегрованих програм для 7-9 класів за новим Державним стандартом дотримується саме такого принципу (підрозділ 2.5), проте про історико-хронологічний підхід ми детальніше висловимось у підрозділі 2.6.

І, врешті, сьомий принцип передбачає «тонку, добре вивірену та оптимізовану роботу зі створення цілісної навчальної дисципліни, яка органічно поєднувала б у собі опорні моменти інтегрованих дисциплін» [10, с.7]. Усі теми повинні бути й справді інтегрованими. Згадує Григорій Клочек і про медіаграмотність, яка й справді включена в модельну інтегровану програму української мови, української літератури та зарубіжної літератури (підрозділ 2.3).

Інтеграція української та зарубіжної літератури в школі повинна відбуватись обережно і керуватись чіткими правилами. Перш за все — власне, «українськість» такої інтегрованої програми. Зарубіжна література в інтегрованій програмі повинна бути тлом, на якому демонструється загальний хронологічний, стильовий, жанровий зріз в першу чергу європейської літератури, і демонстрація української літератури як невід'ємної та унікальної складової усього європейського культурно-мистецького процесу. Пишемо «європейського», оскільки саме цей контекст є для нас ключовим. Звісно, твори інших культур не повинні виключатись, проте, очевидно, їхній відсоток буде куди меншим.

Дещо складнішою в інтеграції буде література у середній школі (5-7 класи), оскільки в цих класах ще відсутній історико-хронологічний підхід і мета вивчення літератури — розвиток навички вдумливого та критичного читання. Проте знайомство з тим, як однакові жанри чи подібні теми проявляються в українській літературі та літературі інших народів, а також порівняльний аналіз і — що важливіше — поступове введення в український історичний контекст і пояснення того, як, в які часи і у яких умовах творився той чи інший текст —

необхідне і якісно можливе лише при інтеграції двох літератур. Проте ця інтеграція не може бути просто переліком творів: один із української літератури, один із зарубіжної. А тим паче вона абсолютно неможлива при вивченні якихось обрізків текстів, їхніх скорочених варіантів.

У своїй статті «Інтеграція в навчанні, а не знищення української літератури» Володимир Микитюк доцільно зазначає: «інтегроване навчання — це попросту комплексне навчання, коли в дидактичному процесі майстерний високоерудований учитель для кращого сприйняття знань (у нашому випадку – літературних) використовує цілісний системний виклад матеріалу із залученням відомостей і фактажу зі споріднених художній словесній творчості ділянок і царин. Подає контекст мовний, історичний, музичний, живописний, фільмовий і т. д. Тобто — загальнокультурний» [15, с.18].

У старших класах (8-11 (12) інтегроване вивчення української та зарубіжної літератури відбувається вже у історико-хронологічному зрізі. І тут куди важливіше винести українську літературу на центральний план. Фактично, такий інтегрований предмет має бути вивченням історії української культури (зазначмо, не лише літератури, а власне, культури, включно з образотворчим мистецтвом, музикою, фільмами, мистецькими рухами тощо) на тлі того, які ж історичні, мистецькі, політичні процеси відбувались в той час у світі. І цей курс повинен показувати динаміку української культури та її зв’язки з культурою світовою. Лише в такому зрізі учні зможуть прочитати, проаналізувати і зрозуміти (вочевидь, із допомогою вчителя) ключові тексти української літератури. Без розуміння історії України та історії світу, цього зробити неможливо. Дуже влучно зазначає Володимир Микитюк: «Щоби учень зміг побачити і вирізнити особливості, зв’язки й різницю між спорідненими явищами в рідній і світовій літературі, між літературними та спорідненими їм культурними галузями, він має пізнати власне тексти і факти того чи того письменства, загальнокультурні явища. Годі говорити про стиль романтичного мистецтва, не пізнавши літератури тієї епохи, а також особливостей архітектури, музики, живопису. Важко теж уважати, що молода людина після

шкільної парти розумітиме специфіку романтизму як цивілізаційного етапу в розвитку людства без елементарних знань про політичні, релігійні, освітні, економічні процеси того часу» [15, с.18].

Зробити все це без інтеграції навчальних предметів абсолютно неможливо. Допоки у нас існує п'ять майже не пов'язаних між собою і цілком десинхронізованих предметів: «Українська література», «Зарубіжна література», «Художня культура», «Історія України», «Всесвітня історія» (до слова, останні два предмети таки синхронізовані і хронологія подій у них співпадає), учні знатимуть всього потроху і нічого взагалі. А і українська, і зарубіжна література буде набором абсолютно не зрозумілих учням творів.

Врешті доходимо до певної дилеми. Зрозуміти і осягнути історію української літератури без широкого загальнокультурного та -історичного контексту неможливо, а це потребує якісної інтегрованої програми. Інтеграція української та зарубіжної літератури в один предмет у вигляді програми, що складатиметься головно з переліку творів, ключової мети (зазначеної вище) аж ніяк не досягне, ба більше, є ризик «скочування» у змивання національних меж та значну роль зарубіжної літератури в такій програмі. «Ідеальна» програма такого інтегрованого літературно-культурного курсу повинна складатись в першу чергу із переліку компетенцій, якими мають володіти учні, а перелік творів літератури чи мистецтва вчитель повинен добирати сам, ґрунтуючись на підготовці і здатності сприймати матеріал конкретних учнів (академічна свобода, про яку ми говорили вище). Реалізувати таку «ідеальну» програму неможливо, поки у нас не будуть підготовлені фахівці-українські філологи, які матимуть достатню мистецьку та історичну підготовку і розуміння того, як реалізовувати поставлені цілі. Хто і яким чином має готувати таких фахівців — відкрите і складне питання. Чи готова українська система до створення і якісної реалізації такої програми? Поки ні. Що потрібно зробити спершу: підготувати якісну інтегровану програму чи фахівців для реалізації цієї програми? Складно сказати. Чи може бути інтеграція двох літератур у старших (8-11(12) класах за текстоцентричним принципом, так як це є зараз, першим кроком до створення

цієї «глобальної» інтегрованої програми? Може бути, якщо в цій інтегрованій програмі буде дотриманий україноцентричний принцип. Проте, повертаючись до слів Сергія Жадана, все однак залежить від конкретної реалізації програми конкретним вчителем. Підготовка фахівців має стояти на такому ж важливому місці, як і створення нових інтегрованих програм.

Висновки до розділу 1

Створення проєкту Державного стандарту базової середньої освіти 2020 року, що передбачало інтеграцію української та зарубіжної літератури в один навчальний курс, викликало обговорення. Негативні аспекти включали обурення щодо зниження важливості української літератури та тестування з неї на ЗНО, а також питання розподілу часу між українською та зарубіжною літературою. Проте прихильники інтеграції вбачали можливість комплексного розгляду української літератури як складової європейської. Позитивні сторони інтеграції української та зарубіжної літератури, а також пропозиції щодо реалізації цієї інтеграції розглядали у своїх статтях Григорій Клочек та Володимир Микитюк.

Одним із ключових питань, які обговорювались, був розподіл годин між українською і зарубіжною літературою. Дослідники Григорій Клочек та Володимир Микитюк пропонують поділ 70 (українська література) на 30 (зарубіжна література). Вважаємо, що у середній школі буде доцільнішим поділ 50 на 50 через велику кількість дитячих творів зарубіжної літератури, які вважаються класичними і є перепрочитаними дітьми багатьох поколінь, а зробити програму більш «українською» можна увагою до перекладачів, опрацюванням творів з мовної сторони, вивченням нової лексики. У старших класах, коли вивчення літератури стає історико-хронологічним, поділ однозначно має бути 70 на 30. Зарубіжна література в інтегрованій програмі повинна бути тлом, на якому демонструється загальний хронологічний, стильовий, жанровий зріз в першу чергу європейської літератури, і

демонстрація української літератури як невід'ємної та унікальної складової усього європейського культурно-мистецького процесу.

Серед критеріїв створення якісного інтегрованого курсу української та зарубіжної літератури Григорій Клочек називає принцип вибору високохудожніх творів, відповідних віковим особливостям учнів. Вважаємо, що для того, щоб список творів для читання був актуальним, сучасним та підходив учням конкретного класу, вибирати ці тексти має вчитель у кожному конкретному випадку, а програма має складатись не зі списку літератури, а зі списку цілей, які має досягти учень. Кількість творів, які розглядаються, мають бути значно зменшені, проте робити це різко не можна. Подібне скорочення повинно супроводжуватись одночасним культивуванням культури домашнього читання.

Інтегрований курс української та зарубіжної літератури повинен включати, окрім, власне, літературних тем, також історичні та загальномистецькі питання. Цей курс має показувати динаміку української культури та її зв'язки з культурою світовою. Лише в такому зрізі учні зможуть прочитати, проаналізувати і зрозуміти ключові тексти української літератури. Програма такого інтегрованого літературно-культурного курсу повинна складатись в першу чергу із переліку компетенцій, якими мають володіти учні, а перелік творів літератури чи мистецтва вчитель повинен добирати сам, ґрунтуючись на підготовці і здатності сприймати матеріал конкретних учнів. Проте реалізувати таку програму неможливо, поки у нас не будуть підготовлені фахівці-українські філологи, які матимуть достатню мистецьку та історичну підготовку.

РОЗДІЛ 2
РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНИХ КУРСІВ УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В «НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ»

2.1. Навчальні програми з української та зарубіжної літератури для 5-7 класів за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти 2011 року

Традиційно в українських школах програма літератури складається із тематично-жанрових або історико-хронологічних розділів. Жанрово-тематичний поділ творів для вивчення застосовується у 5-8 класах на уроках української літератури та в 5-7 класах на уроках зарубіжної літератури. У цьому підрозділі ми розглянемо програми української та зарубіжної літератури для 5-7 класів за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти 2011 року, а у наступному — програми української та зарубіжної літератури адаптаційного циклу (5-6 класи) за Державним стандартом 2020 року (реформа НУШ).

У 5 класі за навчальними програмами Державного стандарту базової середньої освіти 2011 року і українська, і зарубіжна література розпочиналась із вивчення фольклорних жанрів. Першими творами, з якими знайомились учні на українській літературі, були міфи та легенди. Одна із предметних компетенцій цієї теми звучала так: «Учень/учениця розповідає про виникнення міфів, легенд і переказів». Тобто учні 5 класу із української літератури мали б принаймні побіжно познайомитись із терміном «міф», розуміти, що це таке і як виникали міфи. Така ж тема трапляється також у програмі із зарубіжної літератури, але вже у 6 класі, тобто спостерігаємо вивчення однієї і тієї ж теми у різних класах на двох різних навчальних курсах.

Після міфів та легенд в програмі з української літератури для п’ятикласників пропонується вивчення спочатку фольклорних казок, пізніше — літературних. Серед літературних казок вивчається казка Івана Франка «Фарбований лис». Як відомо, джерелом для написання цієї казки послужила казка «Фарбований шакал» із індійської збірки казок «Панчатантри»: «Для тих, хто хотів би знати, відки я брав свої казки, скажу, що відки брав, то брав, але

кожну казку я перероблював основно, прибиваючи її до смаку, розуміння й окруження наших дітей і нашого народу… Маючи на оці мету більше педагогічну, ніж чисто наукову, я не вагався декуди відступати від оригіналів, уводити нові мотиви в старий засновок, бажаючи звернути думку моїх малих читачів та слухачів від казкових фікцій на дальший, ширший обрій життєвого змагання та наукового досліду» [49, с.75]. Звісно, можна вивчати цю казку Івана Франка й без знання оригіналу, бо, як він сам зазначає, казку він значно поглибив, увів нові мотиви, і використав яскраву художню мову. Проте давньоіндійська казка «Фарбований шакал» опрацьовується на уроках зарубіжної літератури, щоправда, дещо раніше (орієнтовно шість академічних годин, тобто близько двох навчальних тижнів), ніж казка Івана Франка, а у програмі з української літератури давньоіндійська казка зазначена, як міжпредметний зв'язок із зарубіжною літературою. У випадку, якщо б українська та зарубіжна література вивчались разом, а не окремо, ці дві казки можна було би вивчити водночас і порівняти їх. Крім того, і на уроках української, і на уроках зарубіжної літератури учням пояснюють різницю між літературними та фольклорними казками, а прослідкувати цю різницю і засвоїти особливості, власне, літературної казки чи не найпростіше на наочному прикладі: порівнянні «Фарбованого шакала» та «Фарбованого лиса» Івана Франка.

Ще одними фольклорними жанрами, що розглядалися у 5 класі за програмами Державного стандарту 2011 року, є прислів'я і приказки, але на уроках зарубіжної літератури ці жанри вивчались на початку року, а на уроках української — в кінці першого семестру. Зіставне і порівняльне, а головне — одночасне вивчення цих жанрів дозволило б учням поспостерігати за тим, як повторюється зміст прислів'їв і приказок в різних народах світу та знайти синонімічні прислів'я і приказки в українському і зарубіжному фольклорі.

Одним із творів української літератури, що вивчався у 5 класі за програмою Державного стандарту 2011 року є повість-казка Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Цікаво, що у рубриці

«Міжкультурні зв'язки» в програмі зазначається фільм «Аліса в країні див», США, 2010. Фільм цей стосується повісті Льюїса Керрола лише у загальних рисах, а сама повість «Аліса в країні Див» у рубриці «Міжпредметні зв'язки» не зазначається. Прямих паралелей із повістю Галини Малик та твором Люїса Керрола нема, проте певні подібності все ж можна відстежити. Крім того, обидва тексти можна визначити, як «повісті-казки», а сама Галина Малик у своєму інтерв'ю зазначає, що дилогія Люїса Керрола про Алісу є її улюбленою дитячою книгою [48], із чого можемо зробити висновок, що вона вплинула на творчість письменниці. Твір «Аліса в країні Див» вивчається на зарубіжній літературі в 5 класі, але не в кінці першого семестру, як твір Галини Малик, а в кінці другого, хоч куди доцільніше було б вивчати ці тексти разом і зіставляти та порівнювати їх.

Програма 5 класу із української літератури за Державним стандартом 2011 року завершувалась прозовими творами про тварин: оповіданням «Лось» Євгена Гуцала та повістю «Сіроманець» Миколи Вінграновського. Така ж тема вивчалась і на уроках зарубіжної літератури (оповідання Ернеста Сетона-Томпсона «Лобо», «Снап» або «Доміно»), але в кінці першого, а не другого семестру. Знову ж: твори пов'язані тематично та жанрово (оповідання), тому доцільніше було б вивчати їх у порівнянні або хоча б приблизно в один і той же навчальний час.

У 6 класі за навчальними програмами Державного стандарту 2011 року і з української, і з зарубіжної літератури вивчався жанр байки (байки Леоніда Глібова, Езопа, Жана де Лафонтена). І знову бачимо проблему, яка траплялась раніше: на уроках української літератури ці тексти вивчаються в кінці другого семестру, на уроках зарубіжної — в середині першого. Через таке сепароване вивчення двох предметів складається ілюзорне враження, наче українська література відірвана від світової, існує окремо, не перетинається із нею. В той же час до повномасштабного російського вторгнення в Україну 2020 року на уроках зарубіжної літератури в темі «Байки» поряд із Езопом вивчався Іван Крилов. І, звісно, байки Езопа та Крилова порівнювались та зіставлялись.

Учням показували, як російський автор брав уже відомі сюжети Езопа, укладав їх у віршовану мову, робив більшими і яскравішими. Тобто учні бачили, що російська література використовує найкращі зразки античного мистецтва. В той час як про українських байкарів вони ще не знають нічого, бо творчість Леоніда Глібова їх чекає аж в кінці року. До того часу вони, скоріш за все, призабудуть і про Езопа, і про Крилова, тож українські байки залишаться для них якимись окремішними, відірваними, в той час, як російські чи будь-які інші — включеними у світовий процес, у світову культуру та літературу.

Проблема сепаративного вивчення української та зарубіжної літератури виникала навіть у простих, здавалося б, питаннях теорії літератури. Скажімо, на двох різних предметах учні вивчали тематичний поділ казок по-різному. У програмі з української літератури зазначається, що казки поділяються на казки про звірів, побутові і чарівні (героїко-фантастичні), а у програмі із зарубіжної літератури їх поділяють на про тварин, соціально-побутові та чарівні. Звісно, вчителям зрозуміло, що «фантастичні» і «чарівні» казки — це різні назви одного й того ж типу, але для п'ятикласника це зайве ускладнення.

Вивчення елементів сюжету на уроках зарубіжної літератури відбувалось у 5 класі, а на уроках української — у 6. Те саме можна сказати про різницю між жанрами «повість», «роман», «оповідання»; про роди літератури; про основні тропи, які вивчались з обох літератур в різних класах і різних темах, до того ж подекуди доволі фрагментарно.

2.2. Навчальні програми з української та зарубіжної літератури для 5-6 класів (адаптаційний цикл освіти) за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року (реформа НУШ)

Розглянуті нами у попередньому підрозділі навчальні програми — це програми за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти 2011 року. Тобто учні навчались за ними останнє десятиліття, а у 7-11 класах продовжують навчатись і станом на час написання цієї роботи.

Зараз прийняті нові модельні навчальні програми для 5-6 класів за концепцією НУШ (Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року), і теперішні учні 5-6 класів навчаються вже за ними. Необхідно розглянути їх і те, чи змінилось та покращилось синхронізоване вивчення однакових або дуже подібних тем на уроках української та зарубіжної літератури, проте зробити це складно, оскільки модельних навчальних програм і з української, і з зарубіжної літератур є по три, тож все залежить від, власне, вибору навчальними закладами цих програм.

Порівняймо три модельні програми зарубіжної літератури із програмою зарубіжної літератури за Державним стандартом 2011 року.

Тексти для вивчення із зарубіжної літератури у 5 класі			
Програма із зарубіжної літератури (авт. Ніколенко О. та інших) за Державним стандартом 2011 року	Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Ніколенко О. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Богданець-Білоскаленко Н. та колектив) за Державним стандартом 2020	Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Волощук Є.) за Державним стандартом 2020 року

		року	
Фольклорні жанри різних народів (прислів'я, приказки, загадки, пісні)	відсутній	відсутній	присутній
Індійська народна казка «Фарбований шакал»	присутній	відсутній	присутній
Японські народні казки «Іссумбосі, або Хлопчик-Мізинчик» або «Момотаро, або Хлопчик-Персик»	присутні	відсутній	присутній на вибір
Китайська народна казка «Пензлик Маляна»	присутній, також пропонується «Червоний ліхтарик»	відсутній	присутній на вибір
Арабська народна казка «Синдбад-Мореплавець» (третя подорож)	присутній, але не третя подорож, а перша	присутній, але не третя подорож, а перша	присутній

Брати Я. і В. Ґрімм «Пані Метелиця» або «Бременські музиканти»	присутній «Пані Метелиця»	присутній «Пані Метелиця»	присутній «Пані Метелиця»
Олександр Пушкін. Вступ по поеми «Руслан і Людмила». «Казка про рибалку та рибку» або «Казка про мертву царівну і сімох богатирів»	відсутній	присутній з іншою казкою («Казка про царя Салтана…)	відсутній
Ганс Крістіан Андерсен «Соловей» або «Непохитний олов'яний солдатик», або «Дикі лебеді», або «Снігова королева»	присутній «Снігова королева»	присутній «Снігова королева»	присутній
Оскар Уайльд «Хлопчик-Зірка»	присутній	присутній	присутній
Джон Кітс «Про	присутній на	присутній інший	присутній

коника та цвіркуна»	вибір	твір «Пісня ельфа» на вибір	
Йоганн Вольфганг Ґете «Нічна пісня подорожнього»	присутній на вибір	присутній інший твір «Світ бачити є невимовно мило...» на вибір	відсутній
Генріх Гейне «Задзвени із глибини…»	присутній на вибір	присутній на вибір	відсутній
Ернест Сетон-Томпсон «Снап» або «Лобо», або «Доміно»	присутній «Лобо»	присутній «Лобо» на вибір	присутній «Лобо»
Марк Твен «Пригоди Тома Сойєра»	присутній (2-3 розділи)	відсутній	присутній (уривки)
Елеанор Портер «Поллiанна»	присутній (3-4 розділи)	присутній (3-4 розділи)	відсутній
Льюїс Керролл «Аліса в Країні Див»	присутній на вибір	присутній на вибір уривками (2-3 розділи)	присутній у 6 класі на вибір уривками
Марина Іванівна Цвєтаєва «Книги	відсутній	відсутній	відсутній

в червоній палітурці»			
Роальд Дал «Чарлі і шоколадна фабрика» (на вибір)	присутній на вибір	присутній на вибір	присутній на вибір
Туве Янсон «Комета прилітає» або «Капелюх Чарівника», або «Зима-чарівниця» (на вибір)	присутній на вибір	присутній на вибір	присутній
Пауль Маар «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» (на вибір)	присутній на вибір	присутній на вибір	присутній на вибір
Тексти, відсутні у програмі за Державним стандартом 2011 року			

	Астрід Анна Емілія Ліндґрен «Пеппі Довгапанчоха», «Пригоди Калле Блюмквіста» на вибір; Ернст Теодор Амадей Гофман «Лускунчик і Мишачий король» на вибір; Редьярд Кіплінг «Мауглі».	Французька народна казка «Дроворубова донька»; Рудольф Еріх Распе, Бюргер Ґотфрід Август «Пригоди барона Мюнхгаузена»; Ернст Теодор Амадей Гофман «Лускунчик і Мишачий король» на вибір; Редьярд Кіплінг «Книга джунглів»; Веша Куоннезін. «Саджо та її бобри» на вибір уривками; Роберт Бернс «Моє серце в верховині» на вибір; Джон Роналд Руен Толкін	Біблійні перекази; польська народна казка «Цвіт папороті»; Роберт Бернс «Моє серце в верховині»; Лейб Квітко «Жук»; Перец Маркіш «Врожай».

		«Гобіт, або Туди і звідти» на вибір; Анджела Нанетті «Мій дідусь був черешнею» на вибір.	
Сумарна кількість текстів			
4 вірші, 8 казок, 1 оповідання, 2 повісті, 2 романи	1 вірш, 7 казок, 1 оповідання, 4 повісті, 2 романи уривками	2 вірші, 6 казок, 1 оповідання, 5 повістей, 1 роман уривками	5 віршів, 4 біблійні перекази, 8 казок, 2 оповідання, 2 повісті скорочено, 1 роман уривками

Як бачимо, основний перелік текстів із програми за Державним стандартом 2011 року, збережено. У нових програмах з'явились кримськотатарські автори та єврейські автори (програма Євгенії Волощук), російські автори вилучені з усіх програм, окрім програми Наталії Богданець-Білоскаленко та інших. З'явилась тенденція до вивчення великих творів уривками, по декілька розділів (здебільшого це стосується романів Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» та Елеонор Портер «Поллiанна»). Слід зазначити, що в типовій освітній програмі змінилась кількість годин, виділених на зарубіжну літературу (порівняно із 2 годинами за Державним стандартом 2011 року, 1,5 години за новим Державним стандартом), проте кількість творів у нових модельних програмах не зменшилась, а подекуди збільшилась (за винятком програми Євгенії Волощук). У всіх трьох програмах з'явилось більше інваріантної компоненти.

Розгляньмо модельні навчальні програми для 6 класу.

Тексти для вивчення із зарубіжної літератури у 6 класі			
Програма із зарубіжної літератури (авт. Ніколенко О. та інших) за Державним стандартом 2011 року (зі змінами від 03 серпня 2022 року)	Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Ніколенко О. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Богданець-Білоскаленко Н. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» (авт. Волощук Є.) за Державним стандартом 2020 року
Давньогрецькі міфи	присутні	присутні	присутні
Індійські міфи	відсутні	відсутні	відсутні
Єгипетські міфи	відсутні	відсутні	присутні на вибір
Байки Езопа	відсутні	відсутні	присутні
Жан де Лафонтен «Зачумлені звірі»	відсутній	відсутній	присутній
Жуль Верн «П’ятнадцятирічний капітан» (на вибір)	присутній на вибір (2-3 розділи)	відсутній	присутній на вибір (уривки)

Роберт Льюїс Стівенсон «Острів скарбів» (на вибір)	відсутній	відсутній	присутній (уривки)
Чарльз Діккенс «Різдвяна пісня в прозі»	присутній	присутній	присутній
Микола Гоголь «Ніч перед Різдвом»	присутній	присутній	присутній
О. Генрі «Вождь червоношкірих» (на вибір)	відсутній	присутній	присутній інший текст «Останній листок»
Анна Ґавальда «35 кіло надії» (на вибір)	присутній	відсутній	відсутній
Джек Лондон «Жага до життя»	присутній	відсутній	присутній
Гаррієт Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» (на вибір)	відсутній	відсутній	відсутній
Володимир Короленко «Сліпий музикант» (на	відсутній	відсутній	присутній на вибір

вибір)			
Ульф Старк «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» (на вибір)	присутній на вибір	присутній на вибір	відсутній
Хайку Мацуо Басьо	присутній	присутній	присутній
Роберт Бернс «Моє серце в верховині…»	присутній	присутній у 5 класі	присутній у 5 класі
Генрі Лонгфелло «Пісня про Гайавату» (1 розділ) (на вибір)	присутній	відсутній	присутній на вибір
Джанні Родарі «Листівки з видами міст» (на вибір)	відсутній	відсутній	відсутній
Рей Дуглас Бредбері «Усмішка»	присутній	присутній	присутній
Роберт Шеклі «Запах думок»	присутній	відсутній	присутній на вибір
Астрід Анна	присутній на	присутній на	присутній

Емілія Ліндґрен «Міо, мій Міо» (на вибір)	вибір	вибір	
Міхаель Андреас Гельмут Енде «Джим Ґудзик і машиніст Лукас» (на вибір)	присутній на вибір	присутній на вибір	присутній на вибір
Крістіне Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки» (на вибір)	присутній на вибір	присутній на вибір	присутній на вибір
Тексти, відсутні у програмі за Державним стандартом 2011 року			
	Даніель Дефо «Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (на вибір, уривками); Клаус Гаґеруп «Маркус і Діана» (на вибір).	Біблійні перекази; сури Корану; Антон Чехов «Хлопчики»; Герберт Веллс «Чарівна крамниця»; Антуан де Сент-Екзюпері «Маленький принц»; Джеймс Олдрідж	Біблійні перекази; давньослов'янська міфологія; Альфред Марґул-Шпербер «Український степ»; Йона Ґрубер «Місяць».

		«Останній дюйм»; Микола Гумільов «Жираф»; Джеремі Стронг «Гармидер у школі».	
Сумарна кількість текстів			
3 вірші, 6 міфів, 3 байки, 3 оповідання, 4 повісті, 2 романи	3 вірші, 3 міфи, 3 оповідання, 5 повістей, 1 роман уривками	2 вірші, 3 міфи, 4 біблійні перекази, 1 сура, 5 оповідань, 5 повістей	3 вірші, 8 біблійних переказів, 8 міфів, 4 байки, 3 оповідання, 4 повісті, 2 романи уривками

У 6 класі деякі модельні програми вже більш суттєво відрізняються від програми за Державним стандартом 2011 року, проте бачимо ту ж тенденцію до фрагментарного вивчення великих творів. У програмі Наталії Богданець-Білоскаленко та інших зберігаються російські твори, програма Євгенії Волощук, як і у 5 класі, пропонує найбільше інваріантної компоненти, а також знову містить тексти зарубіжних авторів про Україну. Кількість текстів приблизно така ж, як і була у програмі для 6 класу Державного стандарту 2011 року.

Розгляньмо три модельні програми з української літератури.

Тексти для вивчення з української літератури у 5 класі			
Програма з української	Модельна навчальна	Модельна навчальна	Модельна навчальна

літератури (авт. Мовчан Р. та інші) за Державним стандартом 2011 року зі змінами 2017 р.	програма «Українська література. 5-6 класи» (авт. Яценко Т. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	програма «Українська література. 5-6 класи» (авт. Архипова В. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	програма «Українська література. 5-6 класи» (авт. Чумарна М., Пастушенко Н.) за Державним стандартом 2020 року
Міфи і легенди українців. Народні перекази	присутні	присутні	присутні
«Яйце-райце»	присутній	присутній на вибір	відсутній
«Про правду і кривду» або «Мудра дівчина»	відсутні	присутні на вибір	присутня «Про правду і кривду»
«Ох» або «Летючий корабель»	відсутні	присутні на вибір	відсутні
Іван Франко «Фарбований лис»	присутній	присутній	відсутній
Василь Королів-Старий «Хуха-Моховинка	винесений на позакласне читання	присутній, але інший твір «Мавка-Вербинка	відсутній

»		»	
Василь Симоненко «Цар Плаксій та Лоскотон»	відсутній	присутній	відсутній
Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»	відсутній	присутній скорочено	присутній, але інший твір, фрагментарно
Загадки. Прислів'я та приказки	присутні	присутні	присутні
Поетичні загадки Леоніда Глібова	присутні	відсутні	відсутні
«Повість минулих літ» у переказі В. Близнеця: «Три брати – Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь», «Святослав укладає мир з греками…», «Володимир вибирає віру», «Розгром Ярославом	присутні	присутні	відсутні

печенігів…»			
Олександр Олесь «Княжа Україна» (2 розділи)	відсутній	присутній	відсутній
Олександр Олесь «Микита Кожум'яка»	присутній	присутній	відсутній
Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»	присутній скорочено	присутній на вибір скорочено	відсутній
Тарас Шевченко «За сонцем хмаронька пливе…», «Садок вишневий коло хати…»	присутній, але інші твори («Зоре моя вечірняя», «Учітесь, читайте...»)	присутні	присутні
Степан Васильченко «В бур'янах» або Оксана Іваненко «Тарасові шляхи»	відсутній	відсутній	відсутній
Павло Тичина «Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять…», «Блакить мою	присутній, але інші твори («Хор лісових дзвіночків», «Гаї шумлять…»,	присутні	присутній

душу обвіяла…»	«Арфами, арфами»)		
Євген Гуцало «Лось»	відсутній	присутній	присутній у позакласному читанні
Максим Рильський «Дощ», «Осінь-маляр із палітрою пишною…»	відсутні	присутні	присутній, але інший вірш («Ліс зустрів мене, як друга»)
Григір Тютюнник «Дивак»	відсутній	присутній	відсутній
Микола Вінграновський «Сіроманець»	присутній, але з іншим твором («Гусенятко»)	присутній, але інші твори (поезія)	присутній 6 класі фрагментом
Тексти, відсутні у програмі за Державним стандартом 2011 року			
	Леся Українка «Лелія»; Валерій Шевчук «Чотири сестри»; Сергій Плачинда «Богатирська застава»; Богдан Лепкий	Казки «Вовк і чапля», «Лисиця та рак», «Цар лев», «Як їжак і заєць бігали наввипередки» (2 твори на вибір	Казка «Панна Ганна»; Олександр Гаврош «Легенда Мукачівського замку»; байки і притчі; бувальщини,

	«Шевченкова верба»; Галина Кирпа «Мова моя»; Віктор Зубар. «Крила України»; вірші Тетяни Майданович; Олена Пчілка «З ґринджолятами»; Оксана Іваненко «Цвітарінь»; Марія Морозенко «Вірність Хатіко»; Анатолій Качан «Море грає»; Іван Нечуй-Левицький «Вітрогон»; Борис Грінченко «Украла»; Оксана Сайко «Гаманець»; Галина Кирпа «Мій тато став зіркою»; Всеволод Нестайко	учителя); Євген Гуцало «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...»; Іван Нечуй-Левицький «Запорожці»; Володимир Винниченко «Федько-халамидник»; Всеволод Нестайко «Чарівний талісман» (скорочено).	перекази; велика кількість поезії; Ірен Роздобудько «Пригоди на острові Клаварен» (фрагмент); Галина Вдовиченко «36 і 6 котів-детективів» (фрагмент); Антін Лотоцький «Михайло-Семилі ток»; Наталена Королева «Кирило Кожум'яка»; Зірка Мензатюк «Казка про колядку»; колядки, щедрівки; Марія Чумарна «Прибулець із Сатурна» (фрагмент);

	«Чарівні окуляри» (скорочено).		гаївки, веснянки; Оксана Радушинська «Казка про великодню писанку».
Сумарна кількість текстів			
9 віршів, 6 легенд/ міфів/ переказів, 3 літописні оповіді, 7 казок, 3 оповідання, 3 повісті	9 віршів, 2 легенди/ перекази, 1 літописна оповідь, 6 казки, 7 оповідань, 2 повісті скорочено	14 віршів, 9 легенд/ міфів/ переказів, 4 літописні оповіді, 9 казок, 5 оповідань, 2 повісті скорочено	12 віршів, 9 легенд/ міфів/ переказів / байок/ притч/ бувальщин, 4 казки, 3 оповідання, 4 повісті уривками

У модельній програмі Таміли Яценко та інших спостерігаємо суттєву різницю у виборі творів для вивчення, порівняно із програмою за Державним стандартом 2011 року. У цій програмі відсутні твори на вибір вчителя, а також значна більшість текстів — класичні твори. У списку обов’язкових до вивчення текстів майже повністю відсутні твори сучасних авторів (за винятком повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі») і опрацювання сучасних творів виноситься окремою рубрикою «Найцікавіше з літературних новинок» та пропонується на вибір вчителя та учнів.

Модельна програма Марії Чумарної та Наталії Пастушенко суттєво відрізняється від програми за Державним стандартом 2011 року. Ця програма здебільшого складається із коротких текстів. У ній подана велика кількість теоретичних понять, які демонструють жанрове різноманіття цих текстів (бувальщина, переказ, притча, легенда, міф, казка), та які не дуже доцільно використовувати для учнів 5 класу у зв’язку з віковими особливостями. Якщо

текст виходить обсягом за межі оповідання, його неодмінно подають фрагментарно, навіть якщо це невеликий твір, призначений для дітей молодшого шкільного віку. Наприклад, детективна повість Галини Вдовиченко «36 і 6 котів-детективів», цільову аудиторію якої її видавництво «Видавництво Старого Лева» визначає, як дітей 6-8 років, а не 10 років (учні 5 класу). Для чого вивчати у 5 класі повість для першокласників, до того ж фрагментарно, зрозуміти складно.

Загалом усі три модельні програми з української літератури для 5 класу суттєво відрізняються від програми Державного стандарту 2011 року тим, що творів стало менше, проте майже всі твори — вірші, фольклорні тексти, оповідання. У жодній із трьох програм з української літератури нема жодної повісті чи роману, яка б вивчалась повністю. До цього також тяжіли програми із зарубіжної літератури, проте лише у випадку із справді великими романами, а всі повісті вивчались повністю, крім того складали приблизно половину програми. Чи не складеться в учнів 5 класу враження, що твори світової літератури — це цікаві пригодницькі повісті, а української — вірші про природу, притчі і легенди?

Якщо ґрунтуватись на проблемах, які виникали раніше під час роздільного вивчення української та зарубіжної літератури у 5-6 класах, описаних у підрозділі 2.1., можна зазначити, що деякі з цих проблем можуть зберігатись і у модельних програмах за новим Державним стандартом 2020 року, інші ж — ні. Згадані нами у 2.1. прислів’я, приказки та загадки, які вивчались в різний час на уроках української та зарубіжної літератур у 5 класі, вивчатимуться синхронізовано на початку року при виборі модельних програм із зарубіжної літератури Євгенії Волощук та з української літератури Таміли Яценко з колективом або Валентини Архипової з колективом. Поняття «міф» та «байка» вивчається у програмах української літератури Валентини Архипової з колективом та Марії Чумарної і Наталії Пастушенко у 5 класі, в той час, як із зарубіжної літератури в усіх модельних програмах ці поняття опрацьовуються у 6 класі. Тематичний розділ, що стосується природи, у більшості програм з

української та зарубіжної літератур, вивчається приблизно в середині року, тож може бути синхронізованим.

У 5 класі на уроках зарубіжної літератури на початку року у всіх трьох модельних програмах вивчаються народні та авторські казки, те ж спостерігаємо і з української літератури. У модельних програмах із зарубіжної літератури (окрім програми авторства Наталії Богданець-Білоскаленко та інших) вивчається народна індійська казка «Фарбований шакал», казка Івана Франка «Фарбований лис» вивчається у двох модельних програмах з української літератури (окрім програми Марії Чумарної та інших) також на початку року.

Розгляньмо модельні програми для 6 класу із української літератури.

Тексти для вивчення з української літератури у 6 класі			
Програма з української літератури (авт. Мовчан Р. та інші) за Державним стандартом 2011 року зі змінами 2017 р.	Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» (авт. Яценко Т. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» (авт. Архипова В. та колектив) за Державним стандартом 2020 року	Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» (авт. Чумарна М., Пастушенко Н.) за Державним стандартом 2020 року
Календарно-обрядові пісні	присутні	присутні	присутні
Народні колискові пісні	відсутні	присутні	присутні

Павло Чубинський, Михайло Вербицький «Ще не вмерла Україна...»	присутній	присутній	відсутній
Олександр Кониський «Молитва»	винесений на позакласне читання	присутній	відсутній
Степан Чарнецький, Григорій Трух «Ой, у лузі червона калина похилилася»	винесений на позакласне читання	присутній	відсутній
Микола Вороний «Євшан-зілля»	присутній	присутній	присутній
Тарас Шевченко «Думка» («Тече вода в синє море»), «Іван Підкова»	присутній, але інший твір («І досі сниться: під горою...»)	присутній	присутній, але інші твори («Осінь, гарна молодиця»,«Мені тринадцятий минало», «Іван Підкова»)
Володимир Рутківський «Джури	відсутній	присутній скорочено	присутній (уривок)

козака Швайки» («На козацьких островах»)			
Леся Українка «Мрії», «Як дитиною, бувало…», «Тиша морська»	присутній	присутній	присутні інші твори («Уже весняне сонце припікає...», «Казка про велета»)
Володимир Винниченко «Федько-халамидник»	відсутній	присутній у 5 класі	відсутній
Станіслав Чернілевський «Теплота родинного інтиму…», «Забула внучка в баби черевички…»	відсутній	присутній	відсутній
Ірина Жиленко «Жар-Птиця», «Підкова», «Гном у буфеті»	присутній	присутній	відсутній
Ігор Калинець. Вірші зі збірки	присутній, але інший твір	присутній у варіативній	відсутній

«Дивосвіт»	(«Вертеп маленького хлопчика»)	складовій	
Емма Андієвська «Казка про яян», «Говорюща риба»	відсутній	присутній у варіативній складовій	
Всеволод Нестайко «Тореадори з Васюківки» (скорочено)	відсутній	присутній повністю	присутній, але інший твір («Дивовижні події в шостому "Б"» (скорочено)
Ярослав Стельмах «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера»	відсутній	присутній	відсутній
Леся Воронина «Таємне Товариство боягузів, або засіб від переляку № 9»	присутній скорочено	присутній	винесений на позакласне читання
Леонід Глібов «Щука», «Муха і Бджола», «Жаба і Віл»	присутній, але інші байки	присутній	відсутній

Степан Руданський «Добре торгувалось», «Запорожці у короля»	відсутній	присутній	відсутній
Павло Глазовий «Еволюція», «Найважча роль», «Заморські гості», «Похвала», «Кухлик»	відсутній	присутній	
Тексти, відсутні у програмі за Державним стандартом 2011 року			
	Українські міфи за Сергієм Плачиндою; Дара Корній «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» (уривки); Григорій Сковорода «Бджола і Шершень»; Микита Годованець	Дмитро Луценко «Як тебе не любити, Києве мій»; Зірка Мензатюк «Ангел Золоте Волосся» (скорочено).	Іван Липа «Перестиглий овоч»; Леся Українка «Колискова пісня»; Леонід Кисельов «І мати молода, і сонце юне»; Іван Франко «Дрімають села»; Ліна Костенко «Сю ніч зорі такі

	«Голуб і Лелека»; Іван Франко. «Розвивайся ти, високий дубе...»; Михайло Ткач «Моя Україна»; Дмитро Кремінь «Літа мої і зими...»; Богдана Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії»; Олександр Гаврош «Різдвяна історія ослика Хвостика» (скорочено); Володимир Арєнєв «Сапієнси» (скорочено); Неда Неждана «Зоряна мандрівка»; поезія Миколи Вінграновського; поезія Ліни		колючі»; Михайло Слабошпицький« Мій друг лелека»; Антін Лотоцький «Данило — король»; Богдан Лепкий «Вечір під святого Андрія»; Галина Пагутяк «Різдво на хуторі»; Олесь Ільченко «Таємниця старої обсерваторії» (фрагмент); Григорій Сковорода «Ой ти птичко жовтобока»; Іван Франко «Мій злочин»; Оксана Сайко «Новенька»; Ірен Роздобудько. «Дорога. Айрес»; Василь Симоненко «Ти

	Костенко; поезія Оксани Радушинської; Марина Павленко «Янголи для Павлуся Тичини», «Небезпечні польоти Василька Симоненка»; усмішки Остапа Вишні; гуморески Олександра Виженка; Іван Андрусяк «28 днів із життя Бурундука» (скорочено).		знаєш, що ти – людина».
Сумарна кількість текстів			
16 віршів, 1 поема, 3 байки, 1 оповідання, 2 притчі, 2 повісті, 1 роман уривком, 1 роман скорочено, гуморески, календарно-обряд	10 віршів, 1 поема, 7 міфів, 4 байки, 4 оповідання, 4 повісті скорочено, 1 драма-казка, гуморески, календарно-обрядові пісні	15 віршів, 1 поема, 3 байки, 1 повість скорочено, 2 повісті повністю, 1 роман скорочено, 1 роман повністю, гуморески,	12 віршів, 1 поема, 1 притча, 5 оповідань, 5 повістей скорочено, 1 роман скорочено

ові пісні		календарно-обряд ові пісні	

Загальна ситуація з модельними програмами для 6 класу така ж, як і для 5. Найбільше програму за Державним стандартом 2011 року дублює програма Валентини Архипової та колективу. Крім того, це єдина програма, яка подає 3 великі тексти для повного, а не скороченого вигляду.

У програмі Таміли Яценко та колективу в 6 класі вже більше сучасних творів, аніж у 5, проте однаково всі повісті чи романи вивчаються скорочено, навіть відносно невелика за обсягом повість Лесі Ворониної «Таємне Товариство боягузів, або засіб від переляку № 9».

У програмі Марії Чумарної і Наталії Пастушенко чи не найяскравіше прослідковується тематичний розподіл творів і вони й справді відповідають своїм темам та дуже різножанрові, проте великі тести не вивчаються взагалі. Усі романи та повісті подані навіть не скорочено, а фрагментами. Тобто авторки програми пропонують вивчати лише певні фрагменти творів, що відповідають темі їхнього розділу, і містять, зазвичай, певну дидактичну мету.

Проте учні станом на 6 клас зовсім не знайомі із поняттям сюжету, фабулою, глибинним аналізом персонажів тощо. Протягом двох років на уроках української літератури вони вивчають короткі уривки, часто на культурно-історичну тематику.

Проблема десинхронізації тем української та зарубіжної літератур, піднята у підрозділі 2.1., частково зберігається, але подекуди вирішена. Байки та різдвяні твори у більшості модельних програм з української та зарубіжної літератур вивчаються приблизно в один період часу в 6 класі. Міфи все ще вивчаються на уроках української літератури в 5 класі, а на уроках зарубіжної — у 6.

Отже, модельні програми із зарубіжної літератури за Державним стандартом 2020 року (реформою НУШ) часто повторюють програму із зарубіжної літератури за Державним стандартом 2011 року, але багато творів подаються для вивчення скорочено. Кількість творів не змінилась, іноді навіть

збільшилась. Велика кількість творів пропонується на вибір вчителя (варіативна компонента). Модельні програми з української літератури мало повторюють програму Державного стандарту 2011 року, кількість творів зменшена, левову частку всіх трьох модельних програм складають поетичні твори, фольклор, оповідання. Майже всі повісті та романи вивчаються скорочено або фрагментарно. Сучасних творів часто бракує. Варіативна компонента відсутня.

Ситуація із десинхронізацією подібних тем із зарубіжної та української літератури і вивчення однакової теорії літератури частково вирішена, проте, оскільки модельних програм є по три із кожного предмету, синхронізувати їх дуже складно.

2.3. Інтегровані навчальні програми для 5-6 класів (адаптаційний цикл освіти) за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року (реформа НУШ)

Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти за новим Державним стандартом (реформа НУШ) стала першою в Україні типовою програмою, що передбачає інтегровані курси в межах мовно-літературної навчальної галузі. Зокрема, програма фіксує такі курси: «Українська мова і література»; «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)»; «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна література)».

Станом на час написання цієї роботи в межах курсу «Інтегрований курс літератур (українська та зарубіжна)» для 5-6 класів запропоновано дві модельні програми: Таміли Яценко з колективом та Марії Чумарної і Наталії Пастушенко.

Програма Таміли Яценко та колективу у 5 класі розпочинається із вивчення малих фольклорних жанрів, відтак — фольклорних казок та літературних казок. Серед перших є «Фарбований шакал», серед других — «Фарбований лис» Івана Франка. Ці твори не вивчаються водночас, оскільки належать до різних тематичних розділів (фольклорні казки та авторські казки), але вчитель може вивчити, скажімо, «Фарбованого шакала» в числі останніх, а

казку Івана Франка навпаки — в перших, тим самим поєднавши їх. Пізніше учні вивчають легенди та перекази, а також поезію. Твори про природу (тексти Вінграновського та Ернеста Сетона-Томпсона, згадані нами вище) вивчаються в одному тематичному розділі. У 6 класі в цій програмі також зберігається інтегрований тематичний поділ. Міфи різних народів світу та українські міфи вивчаються в одному розділі, крім того в ньому ж вивчаються українські календарно-обрядові пісні, що логічно відповідає темі міфів. Байки Леоніда Глібова, Микити Годованця та Євгена Гребінки вивчаються в одному розділі із байками Жана де Лафонтена та Езопа, а різдвяна повість Чарльза Діккенса «Різдвяна пісня в прозі» — у одному розділі із різдвяною казкою Богдани Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії».

Розгляньмо програму Марії Чумарної і Наталії Пастушенко. Перший розділ у 5 класі називається «Таємниці людини і світу» і у ньому авторки пропонують розглядати «міфи, казки і легенди як джерела пізнання світогляду наших предків» [28, с.7]. Серед запропонованих текстів бачимо багато українських міфів, легенд та казок, із зарубіжних творів представлена лише легенда індіанців гуронів «Як з'явилась Земля» і давньогрецький міф про Прометея. Українська література, як і будь-яка інша європейська література, зазнала великого впливу античної міфології. Античні образи відображені нашими авторами різних епох та стилів. Можливо, при опрацюванні космогонічних міфів було б доцільно вивчати саме давньогрецьку космогонічну міфологію, а не індіанську, яка доволі мало вплинула на українську літературу. Наступний розділ «Скрабниця мудрості живої» пропонує вивчати байки Григорія Сковороди та Езопа, казки Ганса Крістіана Андерсена, детективну повість Галини Вдовиченко, поезію Богдана Ігоря-Антонича. У цьому розділі баланс між українською та зарубіжною літературою збережений більше і більш виправданий тематично та жанрово.

Бачимо, що авторки Марія Чумарна і Наталія Пастушенко, як і у випадку із їхньою програмою з української літератури, дотримуютсья скоріше тематичного поділу, аніж жанрового. В подальших розділах і 5, і 6 класів зберігається баланс

між українською та зарубіжною літературою, проте помітне тяжіння до невеликих творів, а вивчення більших текстів пропонується уривками.

Загалом обидві програми інтегрованого курсу української та зарубіжної літератур для 5-6 класів за новим Державним державним стандартом базової середньої освіти 2020 року і концепцією НУШ вирішують значну більшість проблем, зазначених нами у першому підрозділі. Твори інтегруються і за жанровим принципом, і за тематичним.

Проте обидві програми мають значні недоліки. Автори програми Таміли Яценко та колективу у пояснювальній записці зазначають, що: «У програмі виділено дві групи художніх творів: для текстуального вивчення (читання й аналіз) і позакласного читання (твори пов'язані з відповідними тематичними розділами програми) (позначка ПЧ). Деякі художні тексти, зокрема й напам'ять, можуть вивчатися за вибором учнів і вчителя. Твори для позакласного читання подано до кожного розділу модельної навчальної програми» [29, с.5]. Наголосимо на реченні «деякі художні тексти можуть вивчатись за вибором». Тобто автори програми передбачають, що лише певні твори можна буде не вивчати, решта ж для вивчення є обов'язковими.

Надамо список творів, які пропонують для вивчення автори програми. У 5 класі це дванадцять фольклорних та авторських казок (індійська народна казка «Фарбований шакал», казка на вибір зі збірки «Тисяча і одна ніч», українська народна казка «Яйце-райце», кримськотатарська народна казка «Золоте яблуко», «Пані Метелиця» братів Ґрімм, Шарль Перро «Попелюшка, або Кришталевий черевичок», Еріх Распе «Дивовижні пригоди, подорожі й бойові подвиги барона Мюнхгаузена» (1-2 епізоди), Ганс Крістіан Андерсен «Снігова королева» або «Русалонька», Оскар Вайльд «Щасливий принц», Іван Франко «Фарбований Лис», Леся Українка «Лелія», Валерій Шевчук «Чотири сестри»), шість легенд (про Рема і Ромула, «Берегиня» (за С. Плачиндою), легенди про короля Артура та лицарів круглого столу, легенди про Робіна Гуда, літописні оповіді із «Повісті минулих літ», переказ «Старі Кодаки й перші запорожці-козари»), одна віршована драма (Олександр Олесь. «Микита Кожум'яка»), вісім віршів (Тараса

Шевченка, Богдана Лепкого, Галини Кирпи, Віктора Зубаря, Тетяни Майданович, Адама Міцкевича, Роберта Бернса, Павла Тичини), вісім оповідань (Сергій Плачинда «Богатирська застава», Ернест Сетон-Томпсон «Снап», Джозеф Редьярд Кіплінг «Мауглі», Микола Вінграновський «Гусенятко», Марія Морозенко «Вірність Хатіко», Іван Нечуй-Левицький «Вітрогон», Оксана Сайко «Гаманець», Галина Кирпа «Мій тато став зіркою»), чотири повісті (Льюїс Керролл «Аліса в Країні Див», Роальд Дал «Чарлі і шоколадна фабрика», Всеволод Нестайко «Чарівні окуляри» (скорочено), Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» (скорочено), два романи (Марк Твен «Пригоди Тома Сойєра», Елеанор Портер «Поллiанна»).

Важливо зазначити, що серед великих жанрів (повісті та романи) представлено лише два українські твори, на противагу чотирьом зарубіжним, і обидва вони вивчаються скорочено, а всі зарубіжні — повністю.

У 6 класі ситуація подібна. Шестикласники повинні прочитати 9 міфів («Сокіл-Род», «Прадуб», «Білобог і Чорнобог», «Дажбог і Жива» (за Сергієм Плачиндою), міф про Прометея, міф про Геракла, Дара Корній «Лісовик», «Водяник», «Польовик»), календарно-обрядові пісні, шість байок (байки Езопа, Жан де Лафонтен «Зачумлені звірі», Євген Гребінка «Лебідь і гуси», Леонід Глібов «Вовк і кіт» або «Зозуля і півень», Микита Годованець «Голуб і Лелека»), одну поему (Микола Вороний «Євшан-зілля»), одну драму-казку (Неда Неждана «Зоряна мандрівка»), одинадцять віршів (національний гімн України, національний гімн кримських татар, хайку Мацуо Басьо, вірші Тараса Шевченка, Михайла Ткача, Дмитра Кременя, Лесі Українки, Максима Рильського, Джанні Родарі, Миколи Вінграновського, Ліни Костенко), п’ять оповідань (Ігор Калинець «Вертеп маленького хлопчика», Богдана Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії», Оксана Іваненко «Тарасові шляхи», Ірен Роздобудько «Що може пензлик? (Дитинство Катрусі Білокур)», Ірина Костюченко «Видатні особистості»), сім повістей (Микола Гоголь «Ніч перед Різдвом», Чарльз Діккенс «Різдвяна пісня в прозі», Олександр Гаврош «Різдвяна історія ослика Хвостика» (скорочено), Том Флетчер «Різдвозавр та Зимова Відьма», Леся

Воронина «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку No 9», Іван Андрусяк. «28 днів із життя Бурундука» (скорочено), Меган МакДоналд «Джуді Муді й НЕнудне літо» (скорочено), один роман (Жуль Верн «П'ятнадцятирічний капітан» (скорочено).

Це не кажучи про уроки літератури рідного краю, уроки сучасної літератури і уроки позакласного читання, які також передбачені програмою.

Така кількість текстів однаково є меншою, аніж сумарна кількість творів для вивчення із окремих курсів зарубіжної та української літератур, але це свідчить не про доцільніший вибір кількості текстів у вищезгаданій програмі, аніж у сепарованих програмах, а про недоцільний вибір кількості текстів в усіх вищезазначених програмах. Таку кількість творів доволі складно не лише детально проаналізувати, застосувати до них міжпредметні зв'язки, переглянути на їхній основі фільми чи сходити в театр, їх складно просто встигнути прочитати.

Здійснимо певні підрахунки. Санітарний регламент для шкіл передбачає, що учень 5 класу повинен витрачати на виконання домашніх завдань не більше 1 години в день, а це — 10 хвилин на один урок [7]. Прочитання художнього твору для уроку літератури, без сумніву, є домашнім завданням, тобто на нього має виділятись не більше 10 хвилин у дні, коли в учня є урок літератури, а у 5 класі це, зазвичай, 3,5 уроки в тиждень на обидві літератури (українську та зарубіжну). Доцільною буде заувага, що читання художніх творів не повинно займати в учнів лише 40 хвилин у тиждень, проте учні після школи зайняті не лише виконанням домашніх завдань, а й різними позакласними заняттями та гуртками. Решта часу — дозвілля, під час якого вони, в тому числі, можуть і читати книги, але це мають бути позакласні твори, які відповідають їхнім читацьким вподобанням, а не те, що задали в школі. Середній темп читання дітей 10-11 років складає 139-194 слів у хвилину [52]. Навіть якщо ми збільшимо час для виконання домашнього завдання з літератури вдвічі і припустимо ситуацію, в якій вчитель не задає письмового домашнього завдання, тобто учні матимуть 20 хвилин виключно для прочитання, то на одну

невелику повість (наприклад, твору Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», яку вищезгадана програма інтегрованого курсу літератур чомусь пропонує вивчати скорочено), обсягом 18 тисяч слів, необхідно 110 хвилин, тобто 5-6 уроків. На роман, на кшталт, «Пригод Тома Сойєра» Марка Твена, обсягом 58 тисяч слів, знадобиться аж 350 хвилин, а це — мінімум 17 уроків. Нескладно зробити висновок, що на одну повість чи роман у навчальній програмі має виділятись в середньому 10 академічних годин. Така кількість уроків дозволить і учням все встигнути прочитати, і вчителеві — обговорити кожен епізод, допомогти учням написати твір за прочитаним текстом, подивитись фільм, обговорити якісь інші мистецькі твори, пов'язані із вивченою темою, детально проаналізувати текст. Зважаючи на кількість творів у інтегрованій програмі української та зарубіжної літератур Таміли Яценко та колективу, виділити на вже вищезгадану «Таємницю козацької шаблі» Зірки Мензатюк вчитель не зможе більше чотирьох академічних годин, з яких одна піде лише на пригадування особливостей жанру «повість» та знайомства із короткою біографією авторки. Очевидно, для якісного прочитання та опрацювання цього твору часу не вистачить.

У другій навчальній програмі інтегрованого курсу літератур авторства Марії Чумарної і Наталії Пастушенко питання перевантаження програми творами вирішено подачею абсолютно всіх повістей та романів скорочено. Загалом до скорочення великих текстів тяжіє також програма Таміли Яценко та всі модельні програми з української літератури.

Питання у тому, для чого вивчати 5-6 повістей скорочено, якщо можна вивчити 2 повністю? Навіщо учням знайомство із такою великою кількістю творів у загальних рисах, уривками, фрагментами? Для чого перетворювати довершені художні твори у шматки обрізаних текстів? Яку художню та дидактичну цінність це несе?

У своїй статті «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах» Іван Франко писав: «Ціле навчання, оскільки воно (в нижчій гімназії) не єсть граматикою, виглядає звичайно так: учитель велить сьому або

тому ученикові читати уступ з читанки, розказати читане «своїми словами» і сказати (після поміщеної при авторові біографічної нотатки) головні дати з його життя» [50, с.323]. Іван Франко називає це читанням «кусниками» і подібна методика дуже нагадує теперішню тенденцію нових модельних програм реформованої НУШ до скорочення творів або читання їх уривками чи фрагментами.

Ми не закликаємо цілком відмовлятися від вивчення творів уривками чи фрагментами: подекуди такий метод і справді доцільний, проте позбавляти учнів 6 класу змоги аналізувати повість чи роман у повному обсязі вважаємо неправильним.

Питання, які ж твори доцільні для учнів того чи іншого віку, чому ми вивчаємо якийсь один текст, але не вивчаємо іншого, кількість творів, яка повинна бути у програмі конкретного класу — всі ці питання завжди будуть дискутивними за однієї причини: немає ідентичних класів. З одним 5 класом вчитель може прочитати дев'ять повістей за рік, а вже наступного року із іншим доведеться обирати більше оповідань. Саме тому найкоректнішим варіантом складання програми з літератури вважаємо вільний список творів, тобто академічну свободу вчителя в доборі літератури для читання.

В модельних програмах для 5-6 класів для шкіл із українською мовою викладання за концепцією НУШ станом на час написання цієї роботи є лише одна програма, яка надає вчителю повну свободу в доборі творів для читання — «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» авторства Старагіної Ірини та колективу.

Це перша в Україні програма, що інтегрує всі (окрім іноземних мов) предмети мовно-літературної галузі: українську мову, українську літературу та зарубіжну літературу. В цій роботі ми не аналізуватимемо, власне, мовну складову цієї програми, проте детальніше зупинимося на літературній. Ось про що пише авторський колектив у своїй пояснювальній записці: «Компонентом змісту в межах кожного розділу є перелік текстів: художніх, зокрема фольклорних, творів класичної та сучасної літератури (української та

зарубіжних); інформаційних; медіатекстів тощо, згрупованих за темами. У переліку дотримано балансу між творами класичної та сучасної літератури, творами українських і зарубіжних авторів, а також передбачено ознайомлення з творами літератур корінних народів і національних меншин України» [32, с.5], «Перелік текстів (зокрема художніх творів українських і зарубіжних авторів, медіатекстів тощо) є пропонованим. Учитель має вибрати з наведеного переліку тексти, які відповідають потребам і можливостям учнів його класу, а також може запропонувати учням інші тексти, пильнуючи забезпечення збалансованого представлення у навчальній програмі творів українських і зарубіжних авторів» [32, с.5]. Звернемо особливу увагу на те, що автори програми дозволяють вчителям не лише вибрати лише ті тексти, які будуть найдоцільнішими в конкретному класі (про що ми писали вище), а й запропонувати свої. Це дозволяє позбутись проблеми, з якою стикались вчителі літератури протягом останніх років — нові сучасні твори не включені в програму, бо програма не змінюється щороку. Звісно, їх можна було вивчати на уроках позакласного читання, проте таких уроків на рік зазвичай було 4, а цього недостатньо для якісного опрацювання нового цікавого твору. Єдине обмеження, яке накладають розробники програми — зберігати баланс між творами української та зарубіжної літератури, що є, звісно, абсолютно доцільним обмеженням.

Оскільки інтеграція української мови із літературою є новою для українських вчителів, у освітян виникали побоювання, що інтегрований курс представлятиме собою лише чергування уроків мови та літератури. Проте автори програми в пояснювальній записці дають розуміння того, як повинні відбуватись уроки цього предмету: «Шляхи реалізації програми та особливості організації освітнього процесу під час вивчення цього інтегрованого курсу зумовлені органічним зв’язком процесів становлення компетентного мовця та компетентного читача. Реалізація в програмі текстоцентричного підходу робить той самий текст основою як для його аналізу, інтерпретації, оцінювання тощо, тобто для читацької діяльності, так і для розгортання видів діяльності,

пов'язаних з процесом усного та письмового мовлення, а також опанування необхідних для цього знань. Ідеться про комплекс видів діяльності, використання яких дає змогу розв'язувати на одному уроці завдання і мовної, і літературної освіти» [32, с.5].

Як бачимо, автори програми ставлять в центр роботи конкретний текст (не лише художній, а й, скажімо, медіатекст) і вже на його основі пропонують будувати не лише мовну складову курсу, а й розвиток предметних компетентностей, які в мовно-літературній галузі представлені чотирма видами мовленнєвої діяльности: читанням, говорінням, письмом та слуханням. Фактично, ці чотири компетентності відрізняють модельні програми за концепцією НУШ від навчальних програм за Державним стандартом 2011 року. Наприкінці семестру кожен вчитель мови чи літератури повинен поставити не просто одну семестрову оцінку, а оцінку за ці чотири види діяльности. Для курсу з української мови це не є новим, проте вчителів-літераторів це добряче сконфузило. Додатково це викликало питання в доцільності оцінки таких компетентностей на трьох різних предметах. Чи логічною є ситуація, в якій учневі за компетентність «говоріння» ставлять три різні оцінки з української мови, української літератури та зарубіжної літератури? Як одна і та ж дитина може мати різний рівень розвитку навички говоріння однією й тією ж мовою на різних предметах? Інтегрована програма трьох предметів виключає цю проблему. Крім того вона дозволяє глибше зануритись в конкретний текст і окрім аналізу, опрацювати його мовно, а це означає, що вправи із орфографії чи пунктуації не міститимуть набір речень, взятих із абсолютно різних джерел і ніяк не пов'язаних між собою, а будуть просто уривками твору, який учні вивчають. Проблематику конкретного твору можна опрацьовувати як, скажімо, твором-роздумом на літературну тему, так і есеєм, що лише побіжно стосується конкретного прочитаного тексту, але розширює проблему, так і усним виступом чи презентацією. Як бачимо, текстоцентричність програми дозволяє вчителеві використовувати конкретний текст як інструмент для досягнення всіх навчальних цілей.

Структура програми інтегрованого мовно-літературного курсу — це дев'ять тем, які орієнтовно відповідають дев'яти навчальним місяцям. У 5 класі це «Пізнаю різноманіття світу», «Дім, який ми будуємо», «Досліджую, ціную й бережу», «Скарби, якими володію», «Від ідеї до результату», «Дію, досягаю, перемагаю», «На шляху до успіху», «Дивен світ», «Віддзеркалене у слові життя». У 6 — «Залежність і самостійність», «Чого я боюся», «Зовнішнє і внутрішнє», «Радість буття», «Взаємозалежності», «Право на власну думку», «Громадянськість і добросусідство», «Просто про складне», «Світ віртуальний і реальний». Оскільки теми звучать доволі широко, а подекуди й розмито, кожна із них розділена на 3 або 4 підтеми, що орієнтовно відповідають навчальним тижням. Наприклад, у 6 класі тема «Чого я боюся» поділена на такі підтеми: «Дивлюся страхам в очі», «Упевнено виходжу із зони комфорту», «Долаю індивідуальні та соціальні стереотипи». До кожної підтеми автори програми подають пропонований список творів для вивчення. Розгляньмо їх. Перша підтема «Дивлюся страхам в очі»: Воронина Леся «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку No 9» (українська авторка, повість), Бачинський Андрій «140 децибелів тиші» (український автор, повість), Баум Френк «Чарівник країни Оз» (зарубіжний автор, повість), Турюн Ліан «Лише хмари танцюють з зірками» (зарубіжна авторка, повість), трейлер анімафільму «Нові пригоди в країні ОЗ» (реж. Ш. П. О'Рейлі). Друга підтема «Упевнено виходжу із зони комфорту»: Гридін Сергій «Кігтик Ковбаско» (український автор, повість), Кінні Джефф «Щоденник слабака» (зарубіжний автор, повість із ілюстраціями, можна розглядати як комікс), Гедфілд Кріс, Філлон Кейт «Найтемніша темрява» (зарубіжні автори, дитяча книга невеликого обсягу), фільм «Біле ікло» (реж. Р. Клайзер). Третя підтема «Долаю індивідуальні та соціальні стереотипи»: Костенко Ліна «Кольорові миші» (українська авторка, вірш), Жиленко Ірина «Жар-Птиця» (українська авторка, вірш), Твен Марк «Принц і злидар» (зарубіжний автор, повість), аудіокнижка «Принц і злидар». Як бачимо, тексти відповідають запропонованим темам та є різножанровими. Крім того, в кожній темі представлене одне нетекстове джерело: трейлер, фільм, аудіокнига.

Виникає питання: якщо одна підтема відповідає одному тижню, то як же вивчити великий твір, який потребує місяця-півтори на опрацювання? Гадаємо, найкомфортнішим варіантом буде обрати серед усіх підтем один великий текст і опрацьовувати його протягом вивчення всього розділу, а інші підтеми закрити меншими текстами. Наприклад, повість Андрія Бачинського «140 децибелів тиші» розповідає про хлопчика, що в автомобільній аварії втратив слух. Вона підходить і у підтемі, в якій вона запропонована, і у всіх наступних, тож її можна вивчати протягом всього місяця. В другій підтемі «Упевнено виходжу із зони комфорту» можна один урок виділити, скажімо, на уривок (і це саме той випадок, де фрагментарне вивчення твору є доцільним) із твору Джоан Ролінґ «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану», в якому учні Гоґвортсу борються із істотою (ховчиком), що набуває вигляду їхнього страху. В третій підтемі доцільно буде виділити урок на поезію Ліни Костенко «Кольорові миші», яка чудово ілюструє підтему «Долаю індивідуальні та соціальні стереотипи», а також переглянути навчальне відео про стереотипи або прочитати журналістську статтю на цю тему, таким чином покрити вивчення медіатексту. Як бачимо, в межах однієї теми ми і зберегли баланс українських та зарубіжних авторів, і представили різноманітні жанри, і опрацювали всі проблематичні підтеми, і зуміли виділити цілий місяць на вивчення повісті, а на її основі опрацьовували мовні теми.

Найбільша проблема, з якою зіткнулись освітяни, які обрали для себе мовно-літературний інтегрований курс — відсутність методичного забезпечення. Для п'ятикласників були розроблені два підручники для цієї програми: підручник Інни Большакової та Ігоря Хворостяного, а також підручник Ірини Старагіної і команди. Проте через малий попит на ці підручники, вже на шостий клас не розроблено жодного. Тобто методичне забезпечення відсутнє. Крім того, виникає загалом проблема того, як має виглядати підручник на курс із академічною свободою вчителя щодо вибору текстів. Тією чи іншою мірою такий підручник забиратиме цю свободу, оскільки фіксуватиме твори, які потрібно опрацювати. На нашу думку, цей курс потребує скоріше не підручника, а своєрідного довідника із інформацією з

теорії літератури, медіаграмотності та української мови, а також, можливо, певні вправи, що не пов'язані безпосередньо із літературними творами. А вже детальне опрацювання конкретного вибраного твору, більша кількість вправ, календарно-тематичне планування тощо, має розробляти сам вчитель конкретно під кожен клас. Звісно, далеко не всі вчителі готові витрачати таку велику кількість часу на методичні розробки. Академічна свобода дає не лише, власне, свободу, а й вимагає великої кількості роботи.

Отже, модельні навчальні програми інтегрованого курсу зарубіжної та української літератури для 5-6 класів (адаптаційний цикл освіти) за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року (реформа НУШ) вирішують проблеми вивчення одних жанрів та тем у різний час на різних предметах, вивчення одних і тих же теоретичних понять у різний час на різних предметах, а також відсутність чіткої демонстрації для учнів того, як світова література впливає на українську та навпаки. Проте ці програми перевантажені надто великою кількістю творів, які мають прочитати учні, або вивчають ці твори фрагментарно, уривками.

Модельна програма інтегрованого курсу української мови, української літератури та зарубіжної літератури вирішує цю проблему шляхом пропонованого списку літератури та більшої академічної свободи вчителя. Проте ця модельна програма не має методичного забезпечення, що ускладнює роботу із нею.

2.4. Навчальні програми з української та зарубіжної літератури для 8-11 класів за Державним стандартом 2011 року

Вивчення української та зарубіжної літератури у старших класах середньої школи та у старшій школі відрізняється від молодших (5-7) класів. Станом на час написання цієї роботи учні 8-11 класів навчаються ще за програмами за Державним стандартом 2011 року, тож проаналізуймо їх.

Курс української літератури для 8 класу структуризовано за тематично-жанровими підрозділами, тобто зберігається принцип, який діяв у 5-7 класах. Але у 9-11 класах українська література викладається в хронологічному порядку, тобто у 9-11 класах учні вивчають історію української літератури: «Із 9-го класу розпочинається системне вивчення української літератури, тобто до змісту навчального матеріалу застосовано історико-хронологічний підхід як основний, ураховано історико-літературний контекст. Також зміст цього навчального матеріалу доповнено розглядом біографій письменників, хоча й у доступних межах» [40, с.12].

Курс зарубіжної літератури у цих класах також передбачає впровадження історико-хронологічного підходу, але цей підхід впроваджується, починаючи із 8 класу. У 8-9 класі на уроках зарубіжної літератури учні вивчають історію світової літератури, починаючи зі священних книг людства та періоду Античності, закінчуючи реалізмом включно. Також у 9 класі окремою темою вводиться вивчення так званої «нової драми». У 10-11 класі курс зарубіжної літератури не продовжує чіткого хронологічного принципу. Побудову навчальної програми для 10-11 класу із зарубіжної літератури її автори характеризують так: «У 10–11 класах розпочинається новий етап літературної освіти — творчо-критичне читання, який є логічним продовженням попередніх етапів (5–7 класи — прилучення до читання, 8–9 класи — системне читання)» [39, с.11]. Автори програми зазначають, що вони поєднали хронологічний, концентричний, жанрово-тематичний та мультикультурний принцип. Розгляньмо детальніше теми, що вивчаються у старшій школі із зарубіжної літератури, щоб зрозуміти, в чому суть такого принципу укладання програми.

Програма 10 класу розпочинається із теми «Золоті сторінки далеких епох», в межах якої розглядаються три твори різних країн та різних епох: «Одіссея» Гомера, «Божественна комедія» Данте Аліґ'єрі та «Гамлет» Вільяма Шекспіра. Слід сказати, що усіх цих трьох авторів учні вже вивчали у 8 та 9 класі на уроках зарубіжної літератури, тобто вони поглиблюють своє знайомство із цими авторами та розширюють його. Наступні теми — проза та поезія пізнього романтизму та різновиди романів XIX століття. І знову ж: з особливостями романтизму учні вже знайомились в 9 класі, тому відбувається повторення і поглиблення знань. Пізніше учні знайомляться із модернізмом, драматургією кінця XIX – початку XX ст. та останньою темою вивчають сучасну літературу. Можна побачити, що у 10 класі хронологічний принцип вивчення зарубіжної літератури зберігається, але це не продовження того, на чому учні зупинились у 9 класі (як це працює в програмі української літератури), а повторення вже вивченого із зміною авторів чи певним поглибленням. У 11 класі вивчення зарубіжної літератури починається із «Фауста» Йогана Ґете, а вже наступними темами є проза і поезія епохи модернізму. Чому «Фауст» не ввійшов у першу тему в 10 класі разом із «Гамлетом», «Божественною комедією» та «Одіссеєю», зрозуміти складно, адже всі ці твори можна об'єднати у одну тему, попри те, що вони написані в різні часи і в різних країнах, тому що ці чотири тексти здійснили значний вплив на світову культуру. На їхній основі можна вивчити поняття «вічний образ» та продемонструвати учням сучасні тексти, що використовують образи цих чотирьох творів. Також незрозуміло, чому епоху модернізму укладачі навчальної програми розділили на 10 та 11 клас (поезія у 10, проза і поезія — у 11). Після вивчення вищезгаданих тем одинадцятикласники продовжують вивчати літературу вже не за хронологічним принципом, а скоріше за жанрово-тематичним, адже наступні теми звучать як «Антиутопія у світовій літературі» та «Проблема війни і миру у XX столітті» (слід звернути особливу увагу на назву цього підрозділу), відтак знову повторюється хронологічний принцип і одинадцятикласники вивчають прозу кінця XX-початку XXI століття та сучасну літературу.

Якщо підсумувати все вищесказане, можна побачити, що на уроках зарубіжної літератури у 8-9 класах учні вивчають історію світової літератури в чіткому хронологічному порядку, а у 10-11 класі — різні твори, об'єднані за дуже різним і не завжди зрозумілим принципом. На уроках української літератури учні у 8 класі вивчають твори за жанрово-тематичним поділом, а у 9-11 класі розглядають історію української літератури в чіткому хронологічному порядку. Тому якщо ще у 5-7 класах сепароване вивчення української та зарубіжної літератури призводило до низки проблем, про які ми зазначали вище, та ці проблеми не були надто значними, то вже у старших класах через введення історії літератури учні вивчають твори на двох різних предметах за дуже різними принципами і в них не складається одна загальна картина історії світової літератури та й культури загалом.

Розгляньмо це детальніше.

У 8 класі на уроках зарубіжної літератури вводиться хронологічний принцип. Учні вивчають священні книги людства (Веди, Біблію, Коран), Античність, Середньовіччя та Відродження. З першого погляду може здаватись, що інтегрувати українську літературу до вивчення, скажімо, Античності чи священних книг людства, неможливо, але це не так. По-перше, на уроках української літератури учні також вивчають Біблію, але у 9 класі. Тобто одна і та ж тема вивчається учнями на різних предметах в різних класах майже без зміщення акцентів (в обох випадках вони вивчають структуру Біблії та притчу про блудного сина). Єдина різниця: на уроках української літератури обговорюються українські переклади Біблії. Якщо б курс двох літератур був інтегрованим, учні не просто не вивчали б однієї теми на двох різних предметах із різницею у цілий рік, а могли б на практиці побачити, як використовують біблійні образи українські та зарубіжні письменники. При знайомстві з образом Мойсея доцільно було б прочитати уривок однойменної поеми Івана Франка (повний текст поеми, звісно, учні вивчатимуть пізніше), при обговоренні жанру «псалми» можна було б розглянути переспів Давидових псалмів Тараса Шевченка та порівняти їх із біблійним оригіналом. У 8 класі на уроках

української літератури учні вивчають вірш Василя Герасим'юка «Чоловічий танець», у якому використовується образ Ісуса Христа: «Сину людський, / ти стаєш у чоловіче коло, / ти готовий до цього древнього танцю / тільки тепер. / З хрестом за плечима. / З двома розбійниками. / Тільки раз». Вочевидь, учні 8 класу без допомоги вчителя не одразу можуть розшифрувати і помітити цей образ, проте, якщо б вірш розглядався під час вивчення Біблії, зрозуміти його було б куди легше. Ще одним твором, що вивчається учнями у 8 класі на уроках української літератури і має непрямий зв'язок із Біблією, є повість Юрія Винничука «Місце для дракона». Головний персонаж повісті, дракон Грицько, добровільно йде на смерть заради людей, яких він любить, хоч вони його і ненавидять, бо не розуміють. У повісті використовується багато біблійних аналогій, які восьмикласникам також складно розшифрувати без допомоги вчителя. Проте цю повість можна вивчати водночас із темою «Священні книги людства» і тоді її обговорення буде куди ширшим та цікавішим. Тобто під час вивчення історії світової літератури (під «світовою» маємо на увазі і українську) не обов'язково завжди дотримуватись хронологічного принципу. Вихід за межі хронології для того, щоб показати учням, як той чи інший твір вплинув на світове, особливо, на українське мистецтво, буде доцільним та цікавим.

Те саме стосується наступної теми, що вивчається учнями на уроках зарубіжної літератури у 8 класі: «Античність». Очевидно, ми не можемо розглядати історію української літератури епохи Античності, проте ми можемо поговорити про переклади античних творів українськими авторами. Крім того, в межах вивчення творчості Сапфо, можна розглянути із учнями статтю Івана Франка «Алкей і Сапфо» та його переклади віршів поетеси, тим самим потренувавшись із учнями читати складні наукові тексти.

Наступна тема, яку вивчають учні у 8 класі, — «Середньовіччя». Поміж інших текстів восьмикласники вивчають старофранцузький героїчний епос «Пісня про Роланда». Під час вивчення цієї поеми учні вивчають, що окрім цього твору є й інші середньовічні героїчні поеми, наприклад, «Пісня про мого Сіда», «Пісня про Нібелунгів» та «Слово о полку Ігоревім». Проте саме «Слово

о полку Ігоревім» учні вивчатимуть на уроках української літератури лише через рік, у 9 класі. Це два твори, написані в один і той же час, які належать до одного й того ж жанру, обидва анонімні. Образи персонажів Роланда та Ігоря, а також Карла і Святослава подібні, їх можна порівняти, зіставити, обговорити. Ці два тексти мали б вивчатись разом для того, щоб учні зрозуміли особливості героїчного епосу і побачили, що український героїчний епос також існував, що він співставляється і порівнюється із зразками світової літератури. Проте ці твори не просто не вивчаються в межах одного інтегрованого курсу української та зарубіжної літератури, бо його не існує, а вони вивчаються в різних класах.

Наступні теми, які вивчаються на уроках зарубіжної літератури у 8 класі — Ренесанс, бароко, класицизм і всі ці теми, звісно, вивчаються і на уроках української літератури, проте вже у 9 класі, тобто знову спостерігаємо різницю між вивченням одних і тих же епох у цілий навчальний рік.

Розгляньмо детальніше, власне, 9 клас, у якому вже і українська, і зарубіжна література вивчаються за хронологічним принципом. Перший семестр української літератури присвячений вже згаданим раніше творам Середньовіччя, Ренесансу, бароко і класицизму. В той час на уроках зарубіжної літератури учні вивчають Просвітництво і романтизм, тобто наступні культурні епохи. Фактично, на обох літературах одночасно вивчається зовсім різний період часу і, звісно, цілісна картина світу та літератури в учнів не з’являється. В другому семестрі на уроках української літератури вивчається, власне, період романтизму та реалізму. Тобто вони знову вивчають той стиль (романтизм), який вже вивчили на іншому предметі в попередньому семестрі. Звісно, розглядаючи український романтизм у другому семестрі 9 класу, не можна ігнорувати, скажімо, творчість Джорджа Байрона, який вивчається у першому семестрі на уроках зарубіжної літератури, адже він вплинув на всю епоху тогочасних світових митців. І коли ми розглядаємо творчість Тараса Шевченка, слід згадати про байронічного героя та його риси і загалом байронізм Шевченка, особливо раннього. Крім того, не слід ігнорувати те, що Джорджа Байрона перекладали Микола Костомаров та Пантелеймон Куліш, які, власне,

вивчаються у другому семестрі 9 класу (Микола Костомаров як член Кирило-Мефодіївського братства, без огляду творчості). Вивчаючи романтизм на різних предметах у різний час, ми не даємо учням розуміння того, що український романтизм є частиною світового романтизму і що романтизм світовий впливав на романтизм український. Ми не показуємо, що наші митці та діячі були знайомі із творчістю світових поетів-романтиків, перекладали їх на українську мову, аналізували їх. Те саме стосується й наступної теми: реалізму. На щастя, у цьому випадку, принаймні, програма двох літератур нарешті синхронізується і реалізм на двох предметах вивчається приблизно у один і той же час. Проте це єдиний випадок, коли програма у цих класах синхронізується.

Слід також розглянути те, що вивчають учні 8-9 класів на уроках історії, адже для того, щоб зрозуміти історію літератури, певну культурну епоху та стиль, необхідно розуміти, в яких історичних умовах жили люди цієї епохи, тому уроки історії безпосередньо пов'язані із уроками літератури, а точніше — історії літератури. У 8 класі учні вивчають XVI-XVIII століття і на уроках історії знайомляться із бароко, класицизмом та Просвітництвом. У 9 класі учні вивчають XVIII-початок XX століття, в тому числі, звісно, зародження нової української літератури, творчість Тараса Шевченка, Кирило-Мефодіївське братство, течії романтизму та реалізму. Тобто, якби вищерозглянуті теми із історії української та зарубіжної літератури інтегрувати і розподілити поміж 8 та 9 класом, вони могли б синхронізуватись навіть із курсом історії і дали б учням кращу та повнішу картину світової культури.

У 10-11 класі, як вже зазначалось, на уроках зарубіжної літератури твори вивчаються не зовсім за хронологічним принципом, в той час як на уроках української літератури продовжується вивчення історії української літератури. У 10 класі продовжується вивчатись реалістична проза, а також «театр корифеїв», відтак учні детальніше знайомляться із постаттю Івана Франка, а потім починається вивчення модернізму. Оскільки модернізм на уроках зарубіжної літератури вивчається і в 10, і в 11 класі розділено, не однією цілісною темою, зрозуміти, чи буде ця епоха розглядатись на двох предметах

хоча б приблизно в один час, доволі складно. Проте через таку фрагментарність вивчення модернізму на уроках зарубіжної літератури і несинхронізованість із уроками української літератури, знову зникає цілісна картина. Скажімо, на уроках зарубіжної літератури у 10 класі вивчається творчість французьких символістів (Шарля Бодлера, Поля Верлена, Артюра Рембо). Логічно було б разом із французькими символістами вивчати й українських символістів: Миколу Вороного, Олександра Олеся. Також в межах програми з української літератури у 10 класі розглядається драматичний етюд Олександра Олеся «По дорозі в казку», а на уроках зарубіжної літератури розглядається драма Моріса Метерлінка «Синій птах», яка також містить в собі ознаки символізму і може вивчатись у порівнянні із драмою Олександра Олеся. Автори програми із зарубіжної літератури зазначають, що вищезгадану драму Моріса Метерлінка можна порівнювати із «Лісовою піснею» Лесі Українки і це, загалом, також прийнятна ідея. Тобто ці тексти можна було б поєднати в одну тему, порушивши дещо хронологічний підхід, але зберігши підхід ідейний та жанровий, особливо зважаючи на те, що Леся Українка перекладала Моріса Метерлінка. До цієї ж теми можна також включити драми Бернарда Шоу та Генріка Ібсена, які вивчаються на зарубіжній літературі у 8 класі, а також ознайомитись із постаттю Леся Курбаса, який ставив п’єси цих двох драматургів.

Вивчення модернізму на уроках української літератури продовжується в 11 класі із «розстріляного відродження» та українського літературного авангарду. І знову ж таки, у 11 класі на уроках зарубіжної літератури вивчається творчість Ґійома Аполлінера, який є авангардистом, ім’я якого тісно пов’язане із творчістю Пабло Пікассо та кубізмом, а також з іменами українських митців Олександром Архипенком та Михайлом Бойчуком. Водночас із цими митцями можна вивчати творчість Михайля Семенка та його футуризм, показуючи і світовий, і український авангард не лише у літературі, а й в художньому мистецтві, а також те, що ці явища пов’язані і те, як вони впливали одне на одного. В межах вивчення творчості Павла Тичини доцільно було б вивчати творчість Томаса Еліота, зокрема уривки його поеми «Безплідна земля»

(творчість Томаса Еліота не представлена у шкільному курсі зарубіжної літератури взагалі). Учнів можна було б ознайомити із статтею Остапа Тарнавського «Т. С. Еліот і Павло Тичина» [46], навчаючи їх не лише основам порівняльного літературознавства, а й роботі із науковими літературознавчими статтями. Обговорюючи творчість Райнера Марії Рільке у 11 класі на уроках зарубіжної літератури, слід би було згадати про переклад його вірша «Орфей, Еврідіка, Гермес» Василя Стуса. Під час вивчення магічного реалізму на уроках зарубіжної літератури (Ґабріель Ґарсіа Маркес «Стариган із крилами») слід би було вивчати творчість Майка Йогансена (зокрема, «Подорож ученого доктора Леонардо…»), а також поняття «химерна проза» і твір Валерія Шевчука «Дім на горі».

Загалом бачимо, що у 8-9 класах історія української та зарубіжної літератури вивчається в чіткому хронологічному порядку, але вона дуже розсинхронізована, а в 10-11 класі хронологічний принцип на уроках зарубіжної літератури сильно порушений, через це поєднати подібні теми із української і зарубіжної літератури доволі складно. Інтеграція української та зарубіжної літератур в один навчальний курс дозволила би викладати історію світової літератури цілісно, демонструвати учням зв’язок української літератури зі світовою, показувати літературні та культурні процеси більш широко та зусібічно.

2.5. Модельні навчальні програми з української літератури, зарубіжної літератури та інтегрованих курсів для 7-9 класів за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року

Станом на час написання цієї роботи деякі модельні програми для 7-9 класів, за якими почнуть навчатись семикласники у вересні 2024 року, вже отримали гриф Міністерства освіти і науки України. Слід зазначити, що якщо раніше жанрово-тематичний поділ літературних тем зберігався у 5-8 класах із української літератури і у 5-7 із зарубіжної, а в пізніших класах література вивчалась за історико-хронологічним принципом, зараз це неможливо.

Державний стандарт середньої освіти 2020 року поділяє базову середню освіту на два цикли: адаптаційний (5-6 класи) та цикл базового предметного навчання (7-9 класи). Для 10-12 класів буде розроблений окремий Державний стандарт, якого станом на час написання цієї роботи, ще нема, тобто зрозуміти, що відбуватиметься у цих класах зараз доволі складно. А отже «розтягнути» хронологічне вивчення літератури до 12 класу може виявитись неможливим. Крім того, Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року в переліку навчальних результатів для мовно-літературної галузі для 7-9 класів містить результати, що безпосередньо пов’язані із історико-хронологічним підходом до вивчення текстів: «зіставляє тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) подібної тематики, зокрема літературні твори різних стилів, літературних напрямів, різних культур [9 МОВ 2.2.4]», «визначає зв’язок між елементами змісту, структури та мовним оформленням текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) різних стилів, родів, жанрів, напрямів, течій, епох, національних культур [9 МОВ 2.2.6]» [43]. Можемо зробити висновок. що Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року передбачає принаймні знайомство учнів 7-9 класів із різними стилями, напрямами та течіями літератури.

Розгляньмо модельні програми для 7-9 класів.

Із української літератури станом на час написання цієї роботи запропонована одна модельна програма авторства Яценко Таміли та колективу. «Курс української літератури для 7 класу побудовано як логічно обґрунтоване

продовження вивчення художніх творів за тематично-жанровим принципом із дотриманням хронологічної послідовності щодо презентації письменницьких персоналій у межах тематичного розділу» [37, с.3]. Тобто у 7 класі цієї модельної програми історико-хронологічний принцип не лягає в основу. Натомість у 8-9 класі такий принцип вводиться, проте із додатковими творами сучасної літератури, яка відповідатиме конкретним темам. Цим розробники програми вирішили проблему, яка виникала під час вивчення програм за попередніми Державними стандартами: у 9-11 класах на уроках української літератури учні розглядали лише класичні твори, зовсім упускаючи сучасну підліткову літературу: «У 8–9 класах вивчення української літератури ґрунтується на хронологічно-стильовому принципі з урахуванням жанрово-родової специфіки. Окрім того, у 8 класі на основі ідейно-тематичного співвідношення запропоновано розгляд класичних художніх творів у проєкції з творами сучасної літератури» [37, с.4]. У модельній програмі Таміли Яценко у 8-9 класі учні побіжно розглядають всю історію української літератури від давньої української літератури до пізнього модернізму і сучасної поезії. Твори підбираються не лише за хронологічним, а й за тематичним принципом. Наприклад, у розділі «Біблія й українська література» окрім прочитання уривків із Біблії пропонується вивчення вірша Богдана-Ігоря Антонича «Різдво» та Ліни Костенко «Давидові псалми. Псалом 1». Під час вивчення епохи романтизму та реалізму пропонується розгляд творів Олександра Гавроша «Врятувати Тараса Шевченка» та Петра Яценка «Нечуй. Немов. Небач», щоправда скорочено і уривками, як це було й у модельних програмах 5-6 класів. У розділі «Драматургія XIX століття», на який виділяється 7 годин, пропонується вивчати драму Григорія Квітки-Основ’яненка «Сватання на Гончарівці» скорочено та Михайла Старицького «За двома зайцями» також скорочено. Чи не доцільніше було б дати лише один із цих творів, але у повному обсязі? Також викликає питання винесення на кінець 9 класу твору Івана Багряного «Тигролови» у скороченому варіанті. Знову ж повертаємось до Франкового навчання «кусниками». По-перше, учні ще не вивчають на уроках історії України у 9

класі Сталінські репресії, тому зрозуміти історичний контекст не зможуть. По-друге, твір доволі складний для дев'ятикласників (за теперішніми програмами він вивчається у 11 класі). По-третє, для чого його вивчати скорочено?

Модельна програма з української літератури для 7-9 класів авторства Таміли Яценко та колективу збудована за принципом, який відповідає і вимогам Державного стандарту, і є доволі логічним: у 7 класі жанровий принцип, у 8–9 короткі огляди кожного етапу історії української літератури. Проте, по-перше, дивує вибір деяких творів, а також наявність багатьох текстів для скороченого читання, по-друге, таке побіжне вивчення історії української літератури не дозволяє зрозуміти суть вивчених явищ, особливо зважаючи на те, що воно не синхронізується ні з уроками історії України, ні із зарубіжною літературою.

Модельних програм із зарубіжної літератури для 7-9 класів є три. Розгляньмо програму Ольги Ніколенко та колективу. «У 7 класі, який є перехідним до базового предметного навчання, окрім проблемно-тематичного й жанрового принципів, у програмі розширено перелік теоретико-літературознавчих категорій» [25, с.7], «У 8-9 класах домінують історико-літературний і жанрово-родовий принципи побудови програми, відповідно учні отримують загальні уявлення про перебіг літературного процесу, школярам запропоновано для вивчення ті художні твори та явища, які репрезентують певну добу і водночас відповідають особливостям саме їхнього віку» [25, с.8].

Бачимо, що укладачі програми пішли за таким же принципом, що ми розглядали вище, і 7 клас є перехідним, а 8-9 зберігає історико-хронологічний принцип. Крім того, у 8 і 9 класі є розділи, присвячені сучасній літературі, тобто вона не виключається із вивчення. Програма 8 класу починається із Античності і завершується вивченням бароко та класицизму, як це було і у програмі Державного стандарту 2011 року. Програма 9 класу також повторює програму Державного стандарту 2011 року і закінчується вивченням реалізму та драми на початку XX століття. На відміну від модельної програми з української

літератури Таміли Яценко та колективу, ця програма не вивчає усі літературні епохи оглядово за 2 роки, а «обривається» на початку XX століття. Можна зрозуміти, що літературу XX століття автори планують винести на 10-12 класи. Перевагою такого підходу є те, що у 9 класі програма зарубіжної літератури синхронізується із програмою з історії України та всесвітньої історії в часі (починається Просвітництвом, завершується зламом XIX і XX століть), тобто учні матимуть більш цілісну картину про світову літературу та історію. Але не матимуть її про українську літературу, на уроках якої у 9 класі вивчатимуть модернізм, про який учні не знають нічого ні із зарубіжної літератури, ні з історії.

Модельна програма із зарубіжної літератури для 7-9 класів Снєгірьової Валентини та колективу структурована «на основі жанрового (7 кл.), поєднання історико-хронологічного та проблемно-тематичного принципів (8-9 кл.)» [27, с.4]. Історико-хронологічний принцип має такі ж рамки, як і у програмі Ольги Ніколенко та колективу: починається з Античності, закінчується реалізмом. Ні у програмі Снєгірьової Валентини та колективу, ні у програмі Ольги Ніколенко та колективу не подані скорочені твори (на відміну від модельної програми з української літератури).

Модельна програма із зарубіжної літератури для 7-9 класів Євгенії Волощук і Олени Слободянюк побудована за іншими принципами. «Так, концептуальним стрижнем програми із зарубіжної літератури в 7 класі є досвід художнього відтворення та осмислення історичних подій у різних жанрах та національних літературах. Водночас до програми 7 класу включено розділ, що акцентує увагу на фантастичних світах і перетворенні реальності на фантастичну дійсність. Програма 8 класу сфокусована на пізнавальному потенціалі аспектів (у широкому сенсі) художньої літератури, за допомогою якого людина пізнає зовнішню реальність, власний внутрішній світ, почуття, думки та вчинки інших людей, а також замислюється над питаннями сенсу та моральних цінностей людського буття. Спираючись на попередній досвід викладання зарубіжної літератури, автори подають у програмі 9 класу

мікромодель історії світової літератури від давнини до сьогодення, що надає можливість учням ознайомитися з визначними літературними явищами різних епох» [26, с.2].

У програмі у справді дотриманий скоріше тематичний, аніж хронологічний принцип. Скажімо, в темі «Пізнання світу й людини в далеких мандрівках» у 8 класі вивчається Гомер, Мігель де Сервантес Сааведра, Деніель Дефо, Джонатан Свіфт, Жуль Верн — автори, поєднані темами, а не епохами. У 9 класі хронологічний принцип збережено і програма розпочинається із вивчення Античності та закінчується XXI століттям, тобто за рік дуже коротко побіжно розглядаються всі культурно-мистецькі епохи. Скорочено твори не вивчаються.

Загалом усі модельні програми із зарубіжної та української літератур дуже відрізняються одна від одної темами, які вивчаються, принципами підходу до літератури тощо. Про якусь синхронізацію хоча б поміж ними, не кажучи вже із курсом історії, мови йти не може.

Розгляньмо модельні програми інтегрованого курсу двох літератур для 7-9 класів. Їх дві: авторства Яценко Таміли і колективу та авторства Ольги Ніколенко і колективу.

У програмі авторства Яценко Таміли та колективу у 7 класі програму побудовано за жанровим принципом, а у 8-9 — за історико-хронологічним. Програма 8 класу розпочинається із вивчення Античності і закінчується вивченням Просвітництва, що вирівнює її із програмою з всесвітньої історії. Програма 9 класу розпочинається із вивчення романтизму та реалізму і закінчується сучасною прозою та поезією, тобто програма 8-9 класу побіжно вивчає усі літературні епохи (як і у випадку з модельною програмою з української літератури цих же авторів). Значна частина текстів пропонується до вивчення скорочено. Наприклад, у 9 класі в розділі «Романтична й реалістична проза XIX століття», на який виділяється 20 годин, пропонуються такі тексти: Микола Гоголь «Сорочинський ярмарок», Марко Вовчок «Маруся», Оноре де Бальзак «Гобсек», Іван Нечуй-Левицький «Микола Джеря», Шолом Алейхем «Тев’є-молочар». Усі без винятку вищеперелічені твори пропонуються до

вивчення скорочено. Це не кажучи вже про те, що серед них нема жодного, який би справді характеризував реалістичну прозу, крім того, складно зрозуміти, що саме автори програми хочуть донести учням на основі цих текстів. Величезне різноманіття реалістичної прози? А чому виник реалізм, чим він був особливим у різних країнах, що відбувалось в Україні в період реалізму? Все це пропонується замінити прочитанням п'яти різних творів скорочено. На кожен із цих творів можна буде виділити лише 4 години, з яких одна піде на розбір біографії автора та повторення теорії літератури.

Програма Ольги Ніколенко та колективу побудована за тим же принципом, що й програма цих авторів із зарубіжної літератури. 8 клас розпочинається із священних книг людства, в межах вивчення яких пропонується розгляд пізніших творів українських та зарубіжних авторів: Тарас Шевченко «Давидові псалми» (огляд, 1- 2 за вибором учителя), Джордж Байрон «Мій дух як ніч...», Іван Франко «Мойсей» (1-2 уривки), Р.М. Рільке «Згаси мій зір...», «Сад Гетсиманський», Богдан-Ігор Антонич «Різдво», Євген Сверстюк «Любіте своїх ворогів», Євген Маланюк «З Євангелії піль». В межах вивчення Античності пропонується розгляд вірша Лесі Українки «Поет під час облоги» (уривок «Поет не боїться від ворога смерти...»). Під час вивчення «Енеїди» Вергілія оглядово вивчається «Енеїда» Івана Котляревського. В процесі вивчення середньовічної літератури порівнюється «Пісня про Роланда» і «Слово о полку Ігоревім», а також пропонуються до розгляду твори української літератури із середньовічними мотивами: Тарас Шевченко «Плач Ярославни», Іван Франко «Сікстинська Мадонна» (із циклу «Вольні сонети»), Леся Українка «Забута тінь» («Суворий Дант, вигнанець флорентійський...»). В межах літератури Ренесансу із українських текстів пропонуються народні думи та пісні Марусі Чурай. Програма 8 класу закінчується на літературі класицизму.

У 9 класі в розділі «Доба Просвітництва» для вивчення чомусь пропонуються твори Григорія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» або «Козир-дівка», які, очевидно, відповідають вказаній епосі хронологічно, але зовсім не ідейно. Автори програми пропонують розділяти вивчення творчості

Тараса Шевченка на дві теми: в темі романтизму вивчається «Причинна», «Катерина» та «Гайдамаки», а в темі реалізму — «Сон», «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненародженим...». Питання приналежності останніх трьох поем до реалізму доволі суперечливе, а учням варто давати твори, які максимально чітко відображають потрібний стиль. Прагнення до чіткого поділу творів за певними стилями чи напрямами може дещо спотворювати справжню картину історії літератури. У випадку європейської літератури очевидно доцільно розглядати спочатку твори романтизму, а потім реалізму як заперечення романтизму. Проте у випадку України твори XIX століття можна розглядати з точки зору романтизму чи реалізму, бо, звісно, ці стилі у нас прослідковувались, проте обидва вони в першу чергу відображали національну тематику, оскільки для української літератури XIX століття (і не лише) ключовим було питання націєтворення, тому провідними для нашої літератури цього періоду є дещо інші теми. Можливо, доцільніше було б по-іншому поділити ці тексти на розділи. Не було б проблемою вивчити спочатку європейський романтизм, а відтак, у окремому розділі, українську літературу та культуру першої половини XIX століття, можливо, у порівнянні із польською, в якій прослідковувались подібні мотиви. Вивчення літератури у 9 класі закінчується реалізмом та окремим розділом «Драма кінця XIX-початку XX століття», що, фактично, майже вирівнює вивчення літератури із вивченням історії України та всесвітньої історії.

Можна сказати, що програма інтегрованого курсу української та зарубіжної літератур Ольги Ніколенко та колективу для 7-9 класу вирішує проблеми, подані нами у підрозділі 2.4, синхронізує не лише українську та зарубіжну літературу, а й курс літератур із курсами історії, крім того не пропонує скороченого вивчення творів.

Програма інтегрованого курсу української мови та української і зарубіжної літератури для 7-9 класу авторства Старагіної Ірини та колективу побудована на жанрово-родовому принципі. Програма кожного класу поділена на 4 розділи: «Добір літературних творів для кожного розділу зумовлений логікою вибору

певного роду літератури: перший розділ — драматичні твори, другий — ліричні, третій — епічні й четвертий — ліро-епічні твори. Вибір творів у межах того самого розділу, але в різні роки навчання, зумовлений видовою й жанровою специфікою творів. Наприклад, для вивчення епічних творів у 7 класі учням запропоновано зразки малих жанрів (оповідання, легенда тощо), у 8 та 9 класах – твори великих жанрів, відповідно повісті та романи» [33, с.5]. Як і у програмі для 5-6 класів, авторський колектив пропонує вчителям список творів на вибір і не обмежує у кількості обраних текстів. Для того, щоб урівноважити вивчення літератури в історико-культурному контексті, і додати до програми сучасну літературу, автори вводять такий вид діяльності як «індивідуальне читання», і пропонують дві моделі його впровадження. За першою учні обирають із запропонованого вчителем списку твір для індивідуального читання, ведуть читацький щоденник, а наприкінці пишуть есе та анотацію по прочитаній книзі, і презентують її однокласникам. За другою моделлю однокласники розподіляють між собою три твори, читають їх індивідуально, щотижня пишуть на їх основі невелику творчу роботу. Наприкінці місяця учні пишуть звіт по книзі на основі схеми аналізу твору, поданої їм вчителем, та зібравшись у групи, проводять читацьке обговорення тексту.

Також автори програми пропонують оптимальну кількість творів для вивчення у кожному класі (окрім текстів індивідуального читання): «7 клас — 10 оповідань, 10 поезій, уривки з двох п’єс, 2 поеми, інформаційні тексти та медіатексти без обмежень. 8-9 класи: 2 повісті (2 романи у 9 класі), 10 поезій, дві п’єси, 2 поеми, інформаційні тексти та медіатексти без обмежень, але обов’язковим перегляд та аналіз 2 кінофільмів» [33, с.6]. Звернімо увагу на те, що обсяг творів є значно меншим, аніж у інших модельних програмах. Для порівняння, програма інтегрованого курсу української і зарубіжної літератури Ольги Ніколенко та колективу для 9 класу пропонує вивчення шести повістей/романів, у той час як інтегрована програма Ірини Старагіної та колективу — двох. Крім того програма значну роль відводить аналізу медіатекстів, зокрема кінофільмів.

Як і в інших програмах із літератури, у 7 класі в програмі Ірини Старагіної пропонується вивчення творів безвідносно до історико-культурного контексту. Вже у 8-9 класі принцип змінюється: «сприймати та аналізувати літературний твір в історико-культурному контексті (8 клас), отримати загальне уявлення про літературно-мистецькі епохи, напрями, течії та стилі (9 клас)» [33, с.5]. Слід зазначити, що у 8-9 класі програма не дозволяє вчителям додавати до списку творів для прочитання тексти на власний вибір, на відміну від 5-7 класів. Попри введення історико-культурного принципу, твори в програмі класифіковані все ж не за культурними епохами, а за родами літератури. Скажімо, у 8 класі в першій темі вивчається драматичний рід і для розгляду пропонується як «Наталка Полтавка» Івана Котляревського, так і «Хлібне перемир'я» Сергія Жадана, тобто твори абсолютно різних епох. У 9 класі в темі, у якій вивчається лірика, пропонуються і романтичні вірші Тараса Шевченка та Генріха Гейне, і модернізм Павла Тичини, і постмодернізм Юрія Іздрика, і сучасна поезія Мар'яни Савки. Тобто літературні стилі вивчаються, але без обов'язкового хронологічного порядку.

2.6. Інтеграція курсів української та зарубіжної літератури в один курс історії художньої літератури із дотриманням історико-хронологічного підходу

Не всі літературознавці та педагоги погоджуються із тим, що дотримання історико-хронологічного підходу у вивченні літератури необхідне. Скажімо, програма інтегрованого курсу української мови, української та зарубіжної літератури Ірини Старагіної та колективу не дотримується цього принципу, хоча мистецькі стилі та напрями пропонує вивчати. Такої ж думки Анастасія Євдокимова, керівниця відділу промоції читання Українського інституту книги, вчителька української літератури Всеукраїнської школи онлайн. Вона пропонує ділити програму літератури на тематичні підрозділи у всіх класах, і змінювати тексти, відповідно до віку, таким чином спостерігаючи, як по-різному висвітлюють ту чи іншу тему різні автори [51]. Історико-хронологічний підхід літературознавиця відкидає. Також історико-хронологічного підхід у вивченні літератури не є традиційним для великої кількості європейських країн. Проте ми вважаємо, що в Україні програма, яка буде ґрунтуватись саме на історико-хронологічному підході, вкрай необхідна. Українська література має складну історію, яка пов'язана із постійними окупаціями, боротьбою, забороною. Вивчення української літератури саме в історичному зрізі, в зрізі ідейному, а не тематичному, критично необхідне в теперішніх обставинах. Не всі школярі отримають подальшу вищу освіту, і далеко не всі з тих, хто її таки отримає, вивчатиме курс історії української культури, тому це завдання має покладатися на шкільну освіту. І цей історико-хронологічний курс має ґрунтуватись, в першу чергу, саме на історії України, а не на стильових та жанрових течіях і особливостях. Не так важливо, щоб учні відрізняли символізм від футуризму — та й чи важливо взагалі? — як важливо те, щоб вони розуміли, що ж сталося з українськими футуристами і символістами, яке завдання стояло перед ними, в яких умовах вони творили. Тому з одного боку інтегрувати українську та зарубіжну літературу в такий курс буде складно, бо наші і загальноєвропейські мистецькі течії часто не сходились не лише хронологічно,

а й ідейно. З іншого боку — відривати історію української літератури та історію зарубіжної літератури, буде неправильно, оскільки побачити і зрозуміти українські явища куди простіше на фоні явищ світових, у порівнянні з ними. Зв'язок між Україною та Європою, зв'язок, який зазвичай складно було втримати, важливий і нерозривний, і постійне прослідковування цього зв'язку є ще одним важливим моментом у побудові такої програми.

Нижче ми запропонуємо своє бачення програми історії літератури в шкільному курсі, проте необхідно додати декілька зауваг. По-перше, оскільки Державний стандарт профільної освіти, який охоплюватиме 10-11 або 10-12 класи, станом на час написання цієї роботи, ще не виданий, писати подібну програму під Державний стандарт середньої освіти 2020 року неможливо, оскільки для нас залишається невідомим те, що чекає учнів у старших класах. Тому ця програма ґрунтуватиметься на чинних програмах з історії України та всесвітньої історії для 8-11 класів за Державним стандартом 2011 року. Також цей курс передбачає не лише знання в області літературознавства, а й знання з історії України і світу та мистецтвознавства. Питання у підготовці фахівців до викладання такого курсу, підняте у розділі 1, залишається відкритим. Одним із перехідних варіантів, на нашу думку, може бути викладання уроків цього курсу трьома вчителями: вчителем літератури, історії та мистецтва, із розподілом часу орієнтовно 70% — література, 30% — мистецтво та історія, які будуть створювати відповідний доцільний фон та ґрунт для вивчення конкретних літературних текстів. Також зазначимо, що паралельним до цього курсу має бути читання і обговорення творів сучасної літератури або вузькожанрових текстів, які відповідають читацьким вподобанням учнів. Це може бути індивідуальне читання за моделями, запропонованими Іриною Старагіною та колективом (підрозділ 2.5) або ж створення у школі читацьких клубів для учнів 8-11(12) класів. Також зазначимо, що ми вважаємо, що вибір конкретних текстів для ілюстрації певного літературного явища чи епохи, має бути вибором вчителя, тому таких творів ми пропонувати не будемо, натомість запропонуємо

ключові ідеї, предметні компетенції, які вчитель має доносити відповідними текстами.

Оскільки історію України та світу учні вивчають, починаючи із 5 класу, а історію художньої літератури та культури ми пропонуємо вивчати із 8 класу, синхронізувати ці два курси протягом першого року вивчення, тобто протягом 8 класу, буде майже неможливо. Історію художньої літератури у шкільній програмі прийнято розглядати із розділу «Священні книги людства». Вважаємо такий підхід зручним та правильним, оскільки без знань біблійних образів та сюжетів зрозуміти європейську літературу (а ми, в Україні, звісно, здебільшого розглядатимемо саме європейську літературу) доволі складно. Власне, вивчення біблійних образів та сюжетів і повинне лягти в основу вивчення цього розділу. Метою та головною предметною компетенцією під час опрацювання цієї теми має бути вміння фіксувати та трактувати біблійні образи у творах українського і світового мистецтва. Для того, щоб досягти цієї цілі і розвинути в учнях відповідну компетентність, біблійні сюжети необхідно вивчати одразу паралельно із текстами української та світової літератури, в яких вони прослідковуються. Як приклад можна навести поезії Лесі Українки «І ти колись боролась, мов Ізраїль» (вивчення образу Мойсея), Сергія Жадана «Де твій брат, чуєш, де твій брат?» (Каїн і Авель), Євгена Маланюка «Будівлі дні ніхто не вирішив» (образ Юди), Василя Стуса «Як добре те, що смерті не боюсь» (образ Ісуса) та багато інших. Звісно, ці поезії повинні аналізуватись разом із вчителем, оскільки вони доволі складні, та в контексті хоча б схематичного розуміння біографій авторів цих віршів. Також доцільний список творів для вивчення образів зі священних книг людства наведений у програмі інтегрованого курсу української та зарубіжної літератури для 7-9 класів Ольги Ніколенко і колективу. Оскільки головною компетенцією цієї теми визначений саме зв’язок біблійних образів та літератури чи творів мистецтва, це й повинна перевіряти контрольна робота. Доцільно запропонувати учням невеликий вірш чи уривок тексту для самостійного аналізу.

Наступною темою є «Античність», і центральною компетенцією, на якій, на нашу думку, повинні зосереджуватись вчителі під час вивчення цієї теми, є вміння учнів пояснити витоки європейської цивілізації, політики та культури з античності. В цій темі доцільно велику кількість часу приділити урокам історії, зокрема, наприклад, ідеї монархії та богом даної монаршої влади, що починається, власне, із античності, і утверджується в поемі «Енеїда» Вергілія. Також на уроках мистецтва доцільно розглянути античний театр, щоб під час вивчення подальших тем, особливо епохи Відродження, повернутись до цих знань, а також зародження родів літератури. Прочитання текстів у повному обсязі у цій темі, мабуть, є не зовсім доцільним, але опрацювання українських творів чи наукових праць, що пов'язані із епохою античності, можливе. Слід також звернути особливу увагу на українських перекладачів античних творів.

У темі «Середньовіччя» слід зосередитись на особливостях середньовічної літератури та загалом середньовічній людині. Ця тема, на відміну від попередніх двох, буде, мабуть, найкоротшою та найскупішою на вивчення літературних творів. Учнів можна побіжно ознайомити з мовою того періоду на території України, обговорити давньоруські літописи, компаративно вивчити «Слово о полку Ігоревім» та «Пісню про Роланда».

Наступною темою буде «Відродження» і ключовою компетенцією цієї теми має бути розуміння учнями того, як, куди і чому відроджується європейська культура та мистецтво. Також у цій темі доцільно провести і продемонструвати значну різницю між європейським Ренесансом та українським. І мова тут скоріше не про різницю у текстах, а про те, що європейське середньовіччя відрізнялось від середньовіччя українського, і Відродження, відповідно, у Європі проявилось куди яскравіше, аніж на території України. У цій темі доцільніше буде приділити більше уваги творам образотворчого мистецтва європейського Ренесансу, аніж літературним текстам.

Останні і єдині теми восьмого класу, у якій синхронізація із курсом історії України та всесвітньої історії відбудеться — «Бароко і класицизм» та «Просвітництво». Процитуймо програму історії України для 8 класу за

Державним стандартом 2011 року: «Розділ 5. Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст…«розуміти поняття… «козацьке бароко», «козацькі літописи»», «розуміти особливості розвитку культури періоду «козацького бароко»», «рекомендований перелік історичних осіб: … Григорій Сковорода» [3, с.94]. А також всесвітньої історії: «Розділ 5. Просвітництво. Початок індустріальної (промислової) революції, її вплив на життя різних верств населення. Просвітництво. Енциклопедисти» [3, с.76]. Вивчення української та європейської літератур у цих темах буде чітко розрізненим. В українській літературі, окрім постаті Григорія Сковороди, доцільно буде вивчити фольклор, особливо козацькі думи, балади, історичні пісні.

Вже у 9 класі вивчення історії художньої літератури та культури буде синхронізованим із вивченням історії України та всесвітньої історії. Розпочинається воно із невеликого розділу «Зародження нової української літератури», в якому доцільно вивчати творчість Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Павла Гулака-Артемовського чи Євгена Гребінки. Очевидно, цей розділ не може обійтись без огляду поеми «Енеїда» Івана Котляревського. Цей текст доволі об'ємний і для його розуміння потрібне знання Вергілієвої «Енеїди», яку учні не вивчають повністю. Метою вивчення «Енеїди» Івана Котляревського є фіксація моменту зародження нової української літератури, а також знайомство із бурлескно-травестійним жанром. Для розуміння особливостей цього жанру не потрібно читати усі шість частин «Енеїди» Івана Котляревського, а детальне вивчення сюжету і плану подорожі Енея не розвиває в учнях ні вміння читати складні твори, ні розуміння тогочасної літератури. Дуже важливим у цьому розділі є не, власне, ознайомлення із текстами тогочасної української літератури, а розуміння того, чому вони взагалі почали виникати. Учням необхідно пригадати курс історії України, те, що, хоч в часи виходу «Енеїди» Котляревського, Україна була під окупацією двох імперій, ще незадовго до 1798 року на території України існувала Гетьманщина, тому покоління Івана Котляревського ще жило ностальгією за козацькими часами, особливо зважаючи на те, що тогочасна

українська інтелігенція часто була нащадками козацької старшини. Усвідомлення цього дозволить учням зрозуміти не лише те, чому Іван Котляревський обрав перелицювання античних героїв у саме козаків, а й те, чому він почав писати народною мовою, на відміну від, скажімо, Сковороди, який жив і творив за якихось 30 років до першого видання «Енеїди». Саме історичний і культурний аспект, а не текстологічний, має лежати в основі цього розділу.

Наступний розділ 9 класу — «Романтизм». Цей доволі об'ємна тема, яка займатиме значну частину курсу для 9 класу. У цьому розділі необхідно чітко розділити вивчення європейського та українського романтизму і почати, очевидно, необхідно таки з європейського. Європейський романтизм був частковою реакцією на раціоналізм епохи Просвітництва і його ключові ідеї наголошували на емоціях як на основному джерелі естетичного досвіду. В процесі вивчення європейського романтизму доцільно згадати «байронічного героя» і дозволити учням самостійно, на основі прочитаних творів, визначити риси європейського романтизму. Проте під час вивчення цього стилю в українській літературі важливо ґрунтуватись на націєтворенні, яке відбувалось, фактично, у всій Європі, проте в Україні XIX століття, звісно, мало свої особливості. Якщо європейський романтизм ідеалізував певного романтичного героя, то романтизм український — а також польський — ідеалізував минуле. Саме ідея ідеалізації минулого має лежати в основі вивчення деяких текстів Тараса Шевченка та роману «Чорна рада» Пантелеймона Куліша. Очевидно, вивчення літератури романтизму повинно супроводжуватись ґрунтовними історичними оглядами тогочасного культурного життя, а також діяльности Кирило-Мефодіївського братства. Учні мають навчитись визначати спільні риси українського та європейського романтизму, а також риси, особливі лише для нас. Доцільним буде порівняння українського романтизму із романтизмом польським, оскільки на початку XIX століття Польща також втратила свою державність, тому тогочасні тексти матимуть спільні риси із текстами українськими (як приклад, можна вивчити повністю чи оглядово поему «Пан

Тадеуш» Адама Міцкевича). Важливо наголосити, що проблема відновлення свободи країни та становлення нації виходила на перший план. Тому в українському романтизмі спостерігаємо не ідеалізацію персонажа, його незвичність, похмурість, страждання від тиску суспільства, а ідеалізацію історичного минулого (особливо козацького), національні мотиви, страждання ліричного героя не від особистих почуттів, а від національних проблем. Можливо, доцільною контрольною роботою буде есей із порівняльним аналізом європейського та українського романтизму.

Ця тема буде вивчатись синхронізовано із уроками історії України. Цитуємо програму: «Розділ 1. Українські землі в складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Формування сучасної національної ідентичності. Нове покоління українських патріотів: Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко Кирило-Мефодіївське братство та ідея всеслов'янської республіки-федерації. Розділ 2. Українські землі в складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Гурток «Руська трійця». Дискусія про абетку (кирилиця чи латиниця) в Галичині» [3, с.116].

Наступним розділом 9 класу є «Реалізм», у якому порівнювати європейський та український реалізм буде дещо легше. У цьому розділі слід бути дуже уважним із вибором текстів для читання. Традиційно в шкільній програмі реалізм вивчається на прикладі уривку (!) твору Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», а також творчості Марка Вовчка та Івана Нечуя-Левицького. Як і з іншими темами, вважаємо, що в процесі вивчення реалізму саме вчитель має обрати твір для ознайомлення із цим стилем і це не обов'язково має бути велика кількість текстів. Обрати, кого саме читати, особливо, коли страшно «викинути» когось із авторів, складно, проте учні не можуть прочитати в межах шкільного курсу всю українську літературу, якою б цікавою і важливою вона не була. Завдання школи — продемонструвати, як розвивалась українська література, а також проілюструвати ключові напрями та стилі. Тож вибрати якийсь один текст, навіть не зовсім традиційний для

шкільного курсу літератури, скажімо, «Люборацькі» Анатолія Свидницького, буде доцільно.

Однією з проблем, яка виникає під час укладання курсу історії літератури та культури для 9 класу є те, що вже у середині XIX століття починає розвиватись європейський модернізм, наприклад, творчість французьких символістів (1860-ті - 1870-ті роки), проте український модернізм розвивається куди пізніше. Ще гірша ситуація із образотворчим мистецтвом — вже у 1870-х - 1880-х розвивається імпресіонізм. Тож виникає питання, коли доцільно вивчати всі ці модерні течії: під час їхнього вивчення в історії української літератури чи в хронологічному порядку? Вважаємо доцільним перший варіант, оскільки все ж запропонований нами курс ґрунтується довкола української літератури і певне порушення хронології, але збереження тематичного і стильового принципів, буде доречним. Проте є явища у європейській літературі, які таки слід вивчити у 9 класі, під час розгляду літератури XIX століття. Це — розвиток жанрової літератури. У XIX столітті в Європі почала розвиватись вузькожанрова література: готична проза (Оскар Вайлд «Портрет Доріана Грея», Мері Шеллі «Франкенштайн, або Сучáсний Прометей», Емілі Бронте «Буремний перевал», Шарлотта Бронте «Джейн Ейр», Віктор Гюго «Собор Паризької Богоматері»), детектив (творчість Артура Конана Дойля, Едгар Аллан По «Таємниця Марі Роже», «Викрадений лист», «Вбивства на вулиці Морг», «Золотий жук»), любовний роман (Джейн Остін «Гордість і упередження»), література жахів (Брем Стокер «Дракула», Роберт Луїс Стівенсон «Химерна історія доктора Джекіла і містера Гайда», Едгар Аллан По «Метценґерштайн», «Побачення», «Береніка», «Морелла», «Тінь», «Серце виказало» та інші), наукова фантастика (Герберт Веллс «Невидимець», Жуль Верн «Двадцять тисяч льє під водою»). Очевидно, на розгляд усіх цих жанрів не вистачить часу. Проте згадати про початок їхнього розвитку доцільно і вивчити більш детально, наприклад, лише поняття «готична література» і один-єдиний роман Оскара Вальда «Портрет Доріана Грея» буде достатньо. Найважливіша навчальна мета цього розділу — показати, що таке «жанрова література» і як вона починала зароджуватись. Тут

важливо пояснювати учням, чому в українській літературі XIX століття твори цих жанрів майже не були представлені, наголосити на тому, що Україна була під окупацією імперій і жодних умов для розвитку вузькожанрової літератури у нас не було, тогочасна українська література та культура мала зовсім інші цілі та пріорітети. Також важливо наголосити, що всі ці жанри зараз представлені в сучасній українській літературі, вони розвиваються, у нас твориться своя жанрова традиція. Можна при наявності часу вивчити якийсь із сучасних українських творів відповідного жанру, щоб порівняти його із європейськими творами XIX століття.

Окремо слід винести розділ «Драматургія XIX століття», в якому необхідно згадати становище тогочасного українського театру, розглянути театр корифеїв.

Ще однією проблемою вивчення літератури у 9 класі є те, що наприкінці року на уроках історії України вивчаються особи Івана Франка та Лесі Українки: «Розділ 5. Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст. Утворення товариства «Просвіта», Товариства імені Шевченка, Русько-української радикальної партії, Української національно-демократичної партії. Обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Івана Франка, Олександра Барвінського, Юліана Бачинського, Юліана Романчука, Юрія Федьковича» [3, с.122], «Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст. Перетворення літературного Товариства імені Шевченка на наукове, обрання Андрея Шептицького митрополитом Греко-католицької церкви. Обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Андрея Шептицького, Лесі Українки, Марії Заньковецької, Миколи Лисенка, Михайла Грушевського, Михайла Коцюбинського, родини Тобілевичів, Соломії Крушельницької» [3, с.126].

Очевидно, вивчити творчість усіх вищеперелічених людей у 9 класі не вийде, оскільки програма тоді буде надто перенасиченою. Водночас із тим вивчати на уроках історії України РУРП і УНДП без вивчення на уроках літератури біографії та постаті Івана Франка, доволі дивно. Проте й вивчати

Франка «відірвано» від решти митців його часу у 9, а не 10 класі, також дивно. У нових модельних програмах з історії України ці теми також вивчаються наприкінці 9 класу. У цьому випадку доведеться знову вдатись до незначної розсинхронізації цих двох навчальних курсів, проте постать Івана Франка, як людину, яка окрім літературної і наукової діяльності, займалась також політичною та громадською, все ж варто винести в останню тему 9 класу, оскільки розуміння його особи потребує розуміння життя тогочасних українців в Австро-Угорщині. На уроках про Івана Франка слід приділити увагу його біографії, особливо певним особистим моментам, прочитати листи та спогади його дітей і сучасників. При вивченні «культових» особистостей, таких як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, слід бути особливо уважним та обережним і висвітлювати їх «живими» зі своїми емоціями, переживаннями і вподобаннями. Водночас у цій темі необхідні уроки історії в тій частині, яка стосується Франка-політика та особливостей його соціалістичних поглядів, його стосунків із Михайлом Драгомановим. Навіть вивчення традиційної для шкільного курсу літератури поеми «Мойсей» неможливе без уроків історії і достеменного розуміння політичних поглядів молодого Франка та їхньої еволюції.

Проте це не означає, що в курсі 10 класу Іван Франко буде відсутній. Вивчаючи інших письменників, слід однозначно повертатись до його постаті. Мабуть, варто уривками прочитати із учнями статтю «З останніх десятиліть XIX ст.», очевидно слід оглядати Франкову оцінку творчости Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського. При вивченні зародження українського модернізму, мабуть, слід оглядово згадати «Молоду музу» і проаналізувати погляди Івана Франка на їхню творчість. Проте глибина і складнощі занурення в особливості української літератури на зламі XIX та XX століть однозначно повинні регулюватись вчителем відповідно до потреб і вмінь конкретного класу.

Власне, 10 клас необхідно розпочати із «надолуження» втраченої теми з історії України, тобто літератури кінця XIX-перших років XX століть. Оскільки

в цьому періоді буде розглядатись зародження модернізму в Україні, «втрачені» модерні теми у 9 класі, тобто у XIX столітті, слід буде вивчити першими. Це, у першу чергу, творчість французьких символістів та імпресіонізм у образотворчому мистецтві. Загалом особливості стильових течій і напрямів у цій темі слід звести до коротких оглядів відповідної європейської літератури та образотворчого мистецтва, в якому вони проявились куди яскравіше. Найбільше ж часу слід приділити українському культурному життю цього періоду. І йдеться не лише про життя літературне, тобто творчість Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського та інших, йдеться також про Софію Яблонську, Соломію Крушельницьку, Марію Заньковецьку, Миколу Лисенка. Шкільний курс літератури ґрунтується на літературних стилях і тим самим сам себе рамкує та звужує. Ми кажемо, що Михайло Коцюбинський — імпресіоніст, а Ольга Кобилянська — неоромантистка. Але в Кобилянської також знаходимо імпресіоністичні ознаки (новели «Битва», «Під голим небом»), а у Коцюбинського можна знайти елементи експресіонізму. Проте наскільки ці складні літературознавчі поняття важливі учням? І чи дають вони їм основне — розуміння розвитку української літератури? Вважаємо, що ні. Згадувати ці напрями і стилі важливо, проте ґрунтувати на них програму не можна. Перші роки XX століття слід вивчати, власне, постатями, а не напрямами. Чому всі ці люди важливі для української культури, що вони робили, як жили, працювали і діяли? Як виглядала тогочасна Україна під двома імперіями? Як митці та культурні і громадські діячі взаємодіяли між собою, про що говорили і сперечались? Ці питання мають бути в основі першого розділу курсу історії літератури і культури в 10 класі. Ці питання, а також аналіз текстів, які обере вчитель. І не, власне, із точки зору стилю загального, а з точки зору ідеї, теми, проблематики та стилю авторського, індивідуального.

Наступною темою в 10 класі слід вивчити літературу про І світову війну, а також літературу «втраченого покоління» у Європі. В межах вивчення Української революції 1917—1921 можна також обговорити творчість Володимира Винниченка, Миколи Вороного, Олександра Олеся. При вивченні

цього періоду слід чітко розмежовувати європейську, американську та українську літератури, звісно, роблячи ключовий акцент на останній. Доцільним буде обговорення модерних стилів, що зародились в той час у європейському образотворчому мистецтві: експресіонізм, кубізм і футуризм.

Окремою темою необхідно винести українські 20-30-ті роки XX століття. Тема складна і дуже багатогранна, тому те, як правильно її структурувати, питання неоднозначне. Українські митці того часу тісно переплетені між собою, літературне життя вирує, і продемонструвати це все школярам нелегко. На нашу думку, варто вивчати авторів цього періоду окремими персоналіями, звертаючи увагу на їхню біографію і на всі етапи їхньої творчості, а вже в процесі вивчення конкретного автора «підв'язувати» короткий огляд літературних угрупувань того часу та доходити до теми «розстріляного Відродження». Дуже важливо демонструвати, що у 1920-х роках українські митці знали європейську культуру та мистецтво, апелювали до неї та обговорювали її. Слід згадати журнал «Українська генерація» та роль Михайля Семенка в його виданні. Водночас із цим варто вивчити європейське мистецтво баухауза, творчість Пабло Пікассо, оскільки саме ці теми висвітлювались у журналі. Мабуть, варто оглядово згадати про літературну дискусію і навіть прочитати кілька ключових тез із статті Миколи Хвильового «Про „сатану в бочці«, або про графоманів, спекулянтів та інших просвітян» та Миколи Зерова «Ad fontes». У цій темі, як і в інших, слід уважно вибирати авторів та тексти для читання. Можливо, доцільно вивчити лише якийсь один роман, який відображає культурне та побутове життя того періоду («Місто» Валер'яна Підмогильного, «Майстер корабля» Миколи Яновського, «Дівчина з ведмедиком» В.Домонтовича), а більшість часу приділити вивченню поезії, міжособистісним стосункам, періодичним виданням.

Ця тема вивчається на уроках історії України у 10 класі: «Розділ 4. Україна в складі тоталітарної імперії-союзу радянських соціалістичних республік. Розуміти різницю між художньо-стилістичними особливостями творів, написаних митцями «розстріляного Відродження» й соціалістичного реалізму.

Політичні процеси кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Масові репресії. Згортання «українізації». «Розстріляне відродження». «Великий терор» в Україні. Схарактеризувати громадсько-політичну та/або мистецьку діяльність Леся Курбаса, Миколи Скрипника, Миколи Хвильового» [3, с.160].

В наступній темі доцільно вивчити літературу на заході України в міжвоєнний період, а також творчість письменників-емігрантів: «Празька школа», Богдан Ігор-Антонич. Ці теми також пропонуються до вивчення у розділі «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період. Українська політична еміграція в країнах Європи» в межах курсу історії України [3].

Як підсумок теми Сталінських репресій доцільним буде закінчити вивчення літератури в 10 класі розглядом європейських антиутопій (наприклад, Джордж Орвелл «Колгосп тварин») як літературною реакцією на тоталітарні режими, а також твором «Тигролови» Івана Багряного або іншими на подібну тематику («Сад Гетсиманський» Івана Багряного, «Жовтий князь» Василя Барки виключно при готовності учнів).

Вивчення історії України та всесвітньої історії у 10 класі закінчується Другою світовою війною, а в 11 розпочинається із 1945 року. Тому авторів, творчість яких припадає на 40-50-ті роки XX століття можна перенести і на початок 11 класу. Окрім згаданих вище авторів, доцільно також розглянути творчість Олександра Довженка та тексти, які розповідають про Другу світову війну, наприклад, оповідання Генріха Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа…»

Наступною темою для вивчення в 11 класі є українське шістдесятництво, яке, знову ж, має вивчатись паралельно із уроками історії про цей період: «Розділ 2. Україна в умовах десталінізації. «Шістдесятництво». Київський клуб творчої молоді «Сучасник». Спроби опозиційної діяльності: підпільні групи та організації. Зародження дисидентського руху. Схарактеризувати науковий /творчий доробок визначних особистостей (Борис Патон, Василь Симоненко, Віктор Глушков, Ліна Костенко, Михайло Янгель, Сергій Корольов)» [3, с.197]. Особливу увагу слід приділити постаті Василя Стуса із розглядом інтерпретації

його особи в сучасній Україні (наприклад, книга Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР»).

Також окремим розділом слід розглянути зарубіжну літературу 1950-1960-х, наприклад, явище «магічного реалізму» у Латинській Америці чи розвиток наукової фантастики у США. Звісно, ця тема має вивчатись окремо від українських шістдесятих, проте із паралелями з жанровою сучасною українською літературою.

Останні розділи курсу історії художньої літератури та культури — постшістдесятники, вісімдесятники, постмодернізм і сучасна українська література. Тут важливо звернути увагу не лише на літературу, а й на музику та образотворче мистецтво: фестиваль «Червона рута», зародження рок-музики (літературна основа гуртів «Мертвий півень», «Плач Єремії» та інших), українська радянська мозаїка тощо.

В останньому розділі слід приділити значну увагу мистецьким творам на тематику російсько-української війни та Революції гідности.

Висновки до розділу 2

Реформа НУШ не пропонує єдині навчальні програми для шкіл, натомість подає декілька модельних програм із навчальних курсів. Аналіз навчальних програм із зарубіжної та української літератури за Державним стандартом 2011 року показав, що вивчення подібних тем та теоретико-літературних понять із української і зарубіжної літератури відбувалось у різний час, що призводило до плутанини.

Модельні програми із зарубіжної літератури за Державним стандартом 2020 року (реформою НУШ) часто повторюють програму із зарубіжної літератури за Державним стандартом 2011 року. Кількість творів не змінилась, іноді навіть збільшилась. Варіативна складова представлена. Модельні програми з української літератури мало повторюють програму Державного стандарту 2011 року, кількість творів зменшена, левову частку модельних програм складають поетичні твори, фольклор, оповідання. Майже всі повісті та романи з української літератури вивчаються скорочено або фрагментарно. Сучасних творів часто бракує. Варіативна компонента відсутня. Ситуація із десинхронізацією подібних тем із зарубіжної та української літератури і вивчення однакової теорії літератури на двох предметах частково вирішена у нових модельних програмах, проте, оскільки програм є по декілька із кожного предмету, синхронізувати їх дуже складно.

Модельні навчальні програми інтегрованого курсу зарубіжної та української літератури для 5-6 класів за реформою НУШ вирішують проблему десинхронізації однакових тем. Проте ці програми перевантажені надто великою кількістю творів, які мають прочитати учні, або твори подано фрагментарно, уривками. Модельна програма інтегрованого курсу української мови, української літератури та зарубіжної літератури вирішує цю проблему шляхом пропонованого списку літератури та більшої академічної свободи вчителя. Проте ця модельна програма не має методичного забезпечення, що ускладнює роботу із нею.

При розгляді модельних програм за Державним стандартом 2020 року у наступних класах (7-9), було виявлено, що 7 клас у всіх програмах є перехідним і в ньому дотримано традиційного для 5-6 класів жанрово-тематичного принципу, а варіації програм 8-9 класу різні. Деякі модельні програми розглядають у 8-9 класі всю історію української або/та зарубіжної літератури в швидкому оглядовому темпі, інші закінчують цей огляд на добі реалізму з передбачуваною продовжуваністю у 10-11(12) класах. В значній своїй більшості модельні програми для 7-9 класів також перевантажені або тяжіють до скороченого вивчення текстів.

ВИСНОВКИ

Питання інтеграції української та зарубіжної літератури викликало бурхливе обговорення науковців та педагогів. Серед мінусів впровадження інтегрованої програми називали ризик зменшення вивчення української літератури, змивання національних меж, труднощі із фахівцями, які повинні викладати такий курс. Серед плюсів зазначалась можливість повного, цілісного розгляду української літератури як складової європейської. Програма інтегрованого курсу української та зарубіжної літератур обов'язково повинна бути україноцентрична (Григорій Клочек запропонував співвідношення 70 на 30).

В процесі обговорення інтегрованого курсу української та зарубіжної літератури піднімались також важливі проблеми шкільного курсу літератури, що потребують вирішення: надмірна кількість творів для читання, питання доцільності й формату ЗНО з української літератури, читання творів уривками.

Нами було запропоноване створення інтегрованої програми із української та зарубіжної літератури із врахуванням академічної свободи вчителя, яка передбачає передовсім вільний вибір творів для читання. Така програма дозволяє врахувати індивідуальні особливості кожного конкретного класу та йти «в ногу з часом» і читати літературні новинки. Вважаємо також, що навчальна програма з літератури повинна поступово рухатись до скорочення творів для вивчення та розвивати культуру домашнього індивідуального читання учнями текстів, адже часто бачимо ситуацію, коли нічого, окрім шкільної літератури, учні не читають, а отже не мають власних читацьких вподобань та інтересів. Шкільний курс літератури має розвивати звичку читати, а не вивчати конкретний перелік творів.

У 8-11 (12) класах пропонуємо створення інтегрованого курсу історії літератури й мистецтва, який буде синхронізований із курсом історії України та всесвітньої історії, і розглядатиме не лише художню літературу, а й інші види мистецтва. Якщо у 5-7 класах допустимим є рівний розподіл української та зарубіжної літератури, то у цьому історико-літературному курсі українська

література повинна займати левову частку навчальних годин, а зарубіжна повинна слугувати лише фоном, на основі якого розглядаються ті чи інші явища в українській літературі. Для вирішення проблеми із підготовкою фахівців до викладання такого курсу пропонуємо варіант читання курсу трьома вчителями: вчителем літератури, історії та мистецтва із розподілом 70% годин — література, 30% — історія та мистецтво.

У роботі нами було розглянуто програми української та зарубіжної літератури, а також інтегрованих курсів за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти 2011 року та Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року. Були виявлені проблеми у сепаративному вивченні української та зарубіжної літератури: одні і ті ж теми, жанри та теоретичні поняття вивчались учнями в різний час на різних предметах. Частково ця проблема зберігається у модельних програмах із української та зарубіжної літератури за Державним стандартом 2020 року. Також модельні програми за Державним стандартом 2020 року зберігають перевантаженість кількістю текстів, а велика кількість творів (романів та повістей) пропонується до вивчення уривками. Модельні навчальні програми інтегрованого курсу зарубіжної та української літератури для 5-6 класів за Державним стандартом 2020 року вирішують проблеми вивчення одних жанрів, тем та теоретичних понять у різний час на різних предметах, проте ці програми також або є перевантажені надто великою кількістю творів, які мають прочитати учні, або вивчають ці твори фрагментарно, уривками. Модельна програма інтегрованого курсу української мови, української літератури та зарубіжної літератури є єдиною програмою НУШ, яка надає вчителю вищезгадану академічну свободу та можливість самостійно обирати твори для читання, тому проблеми перевантаженості кількістю текстів чи скороченого читання у ній немає.

При розгляді модельних програм за Державним стандартом 2020 року у наступних класах (7-9), було виявлено, що 7 клас у всіх програмах є перехідним і в ньому дотримано традиційного для 5-6 класів жанрово-тематичного принципу, а варіації програм 8-9 класу різні. Деякі модельні програми

розглядають у 8-9 класі всю історію української або/та зарубіжної літератури в швидкому оглядовому темпі, інші закінчують цей огляд на добі реалізму з передбачуваною продовжуваністю у 10-11(12) класах. В значній своїй більшості модельні програми для 7-9 класів також перевантажені або тяжіють до скороченого вивчення текстів. Проте програма інтегрованого курсу української та зарубіжної літератур Ольги Ніколенко та колективу для 7-9 класу інтегрує українську та зарубіжну літературу із помітним україноцентричним принципом, а також синхронізує цей курс із курсом історії України та всесвітньої історії, до того ж не пропонує скороченого вивчення творів.

Отже, інтеграція української та зарубіжної літератур дозволяє розглядати літературу більш цілісно та краще розуміти історію мистецтва, проте реалізація інтегрованих курсів української та зарубіжної літератури за Державним стандартом базової середньої освіти 2020 року часто зберігає проблему перевантаженості програми творами для читання та розгляд багатьох творів скорочено, фрагментарно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барановська О. Деякі аспекти модернізації освітнього середовища: профільне навчання та інтегрований підхід // Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: Матеріали Другої Міжнародної Інтернет-конференції м. Умань, 5–6 жовтня 2017 року // FOLIACOMENIANA: Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / гол. ред. Осадченко І. І.— Умань: ВПЦ «Візаві», 2017.— 182 с.— С. 125–128.

2. Большакова І. Комплексне навчання у 20-х рр. XX ст. як джерело розвитку міжпредметної інтеграції змісту навчання другої половини XX ст. / І. О. Большакова // Педагогічна освіта: теорія і практика. — 2015. — Вип. 18. — С. 36-41.

3. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. — Київ: HREC PRESS, 2022. — 260 с.

4. Головченко Н. Як оновлювати шкільний курс української літератури? [Електронний ресурс] / Н. І. Головченко // Українська літературна газета. — URL: https://litgazeta.com.ua/articles/iak-onovliuvaty-shkilnyj-kurs-ukrainskoi-literatury/ (17.09.2023)

5. Гончаренко С. Інтеграція наукових знань і проблема змісту освіти / С. У. Гончаренко // Постметодика. — 1994. — № 2 (б). — С. 2-4.

6. Гончаренко С., Козловська І. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній і середній школі / С. У. Гончаренко, І. М. Козловська // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 2. — С. 9-18.

7. Горбачов С. Якими мають бути домашні завдання — роз’яснення освітнього омбудсмена [Електронний ресурс] / С. І. Горбачов // НУШ. — URL: https://nus.org.ua/news/yakymy-mayut-buty-domashni-zavdannya-roz-yasnennya-osvitnogo-ombudsmena/ (17.09.2023).

8. Клочек Г. Концепція реформування літературної освіти в середній школі (предмет — українська література) / Г. Д. Клочек // Дивослово. — К., 2011. — Число 10 (655). — С. 4-17.

9. Клочек Г. Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика формування / Г. Д. Клочек // Дивослово. — К., 2017. — Число 1. — С. 7-11.

10. Клочек Г. Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика формування / Г. Д. Клочек // Дивослово. — К., 2017. — Число 2. — С. 2-11.

11. Клочек Г. Про сучасний стан шкільної літературної освіти в Україні / Г. Д. Клочек // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. — 2009. — Вип. 85. — С. 19-33.

12. Коханко О. Історичні аспекти розвитку інтегрованого підходу в освіті. / О.Г. Коханко // Науковий вісник НПУ ім. М.П. Драгоманова. Теорія і практика навчання та виховання. — 2004. — Серія 17. — С. 93–100.

13. Микитюк В. «Гнила пасивність» українського вчительства. Про скасування ЗНО з української літератури та критичне мислення [Електронний ресурс]/ В. І. Микитюк // Твоє місто. — URL: https://tvoemisto.tv/blogs/gnyla_pasyvnist_ukrainskogo_vchytelstva_ta_sorom_pered_chuzhymy_pro_skasuvannya_zno_z_ukrainskoi_literatury_114267.html (17.09.2023)

14. Микитюк В. ЗНО. Мінус література. Українська [Електронний ресурс]/ В. І. Микитюк // Збруч. — URL: https://zbruc.eu/node/100449 (17.09.2023)

15. Микитюк В. Інтеграція в навчанні, а не знищення української літератури / В. І. Микитюк // Дивослово. — К., 2020. — Число 6 (759). — С. 16–22.

16. Микитюк В. Історія літератури чи література? «Гірчичне зерно» як квінтесенція педагогічних мемуарів Івана Франка / В. І. Микитюк // Українське літературознавство. — 2014. — Вип. 78. — С. 141–151

17. Микитюк В. «Конечність реформи учіння української літератури…» / В. І. Микитюк // Дивослово. — К., 2017. — Число 4. — С. 2–11.

18. Микитюк В. Лектура і культура. Про шанси і бар'єри інтеграції у вивченні літератури в школі [Електронний ресурс] / В. І. Микитюк // Збруч. — URL: https://zbruc.eu/node/98192 (17.09.2023)

19. Микитюк В. Погляди Івана Франка на програми викладання української літератури / В. І. Микитюк // Теоретична і дидактична філологія : збірник наукових праць. — Серія «Педагогіка». — Переяслав-Хмельницький : «ФОП Домбровська Я. М.», 2017. — Випуск 26. — С. 73–84.

20. Микитюк В. Про шкільну лектуру, ЗНО та програму з української

літератури (Погляд крізь призму Франкових сентенцій) / В. І. Микитюк // Дивослово. — К.,2015. — Число 3. — С. 2–7.

21. Микитюк В. Ще раз про «гнилу пасивність» українського вчительства та «сором перед чужими» / В. І. Микитюк // Дивослово. — К., 2021. — Число 3 (768). — С. 2–9.

22. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Н. І. Богданець-Білоскаленко, В. В Снєгірьова, О. Л. Фідкевич

23. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Є. В. Волощук

24. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / О. Ніколенко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Мацевко-Бекерська, Л. Юлдашева, Н. Рудніцька, В. Туряниця, С. Тіхоненко, М. Вітко, Т. Джангобекова

25. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / О. Ніколенко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Мацевко-Бекерська, Л. Юлдашева, Н. Рудніцька, В. Туряниця, С. Тіхоненко, М. Вітко, Т. Джангобекова

26. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Є. В. Волощук, О. М. Слободянюк

27. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / В. В. Снєгірьова, О. В. Бушакова, І. В. Горобченко, О. В. Каєнко

28. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / М. І. Чумарна, Н. М. Пастушенко

29. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, І. А. Тригуб

30. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / О. М. Ніколенко, Л. В. Мацевко-Бекерська, Т.Б. Качак, А.-М. І. Богосвятська, Н. П. Рудніцька, В. Г. Туряниця

31. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, І. А. Тригуб, О. А. Слижук, К. Ю. Молодик

32. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / І.П. Старагіна, В.І. Новосьолова, В.М. Терещенко, Ю.О. Романенко, М.Б. Блажко, П.Б. Ткач, А.О. Панченков, О.В. Волошенюк.

33. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / І.П. Старагіна, В.І. Новосьолова, В.М. Терещенко, Ю.О. Романенко, М.Б. Блажко, П.Б. Ткач, А.О. Панченков

34. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / В. П. Архипова, С. І. Січкар, С. Б. Шило

35. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / М. І . Чумарна , Н. М. Пастушенко

36. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, Т. Б. Качак, В. В. Кизилова,

В. І. Пахаренко, С. О. Дячок, Л. М. Овдійчук, О. А. Слижук, В. М. Макаренко, І. А. Тригуб

37. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук, І. А. Тригуб

38. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Зарубіжна література. 5-9 класи»

39. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Зарубіжна література. 10-11 класи. Рівень стандарту»

40. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Українська література. 5-9 класи» / Р.В. Мовчан, О.М. Івасюк, Л.І. Кавун, О.І. Неживий

41. Про внесення змін у додаток до наказу Міністерства освіти і науки від 12 липня 2021 року № 795: Наказ МОН від 29.09.2021 № 1031. — URL: https://imzo.gov.ua/2021/10/01/nakaz-mon-vid-29-09-2021-1031-pro-vnesennia-zmin-u-dodatok-do-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-vid-12-lypnia-2021-roku-795/ (17.09.2023)

42. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Каб. Міністрів України від від 30 вересня 2020 р. № 898. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text (17.09.2023)

43. Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти: Наказ МОН від 12.07.2021 № 795. — URL: https://imzo.gov.ua/?p=41537&preview=true (17.09.2023)

44. Сільвейстр А., Моклюк М., Моклюк. О. Інтеграція знань як психолого-педагогічна проблема / А. М. Сільвейстр, М. О. Моклюк, О. О. Моклюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. — 2017. — Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. — Вип. 57. — С. 171-178.

45. Старагіна І., Марковська М. Розробники нового стандарту — хто вони? Ірина Старагіна про зміни в мовно-літературній галузі й виклики [Електронний ресурс] / І. Старагіна, М. Марковська // НУШ — URL: https://nus.org.ua/articles/rozrobnyky-novogo-standartu-hto-vony-iryna-staragina-pro-zminy-v-movno-literaturnij-galuzi-j-vyklyky-nush/ (17.09.2023)

46. Тарнавський О. Т. С. Еліот і Павло Тичина / Тарнавський О. // Відоме й позавідоме. — Київ: Час, 1999. — С. 148-171.

47. Токмань Г. «Українська література» була, є і має бути в школі [Електронний ресурс] / Г. Токмань // Освіта.ua. — URL: https://osvita.ua/school/reform/54544/ (17.09.2023)

48. Український інститут книги. Галина Малик. #ЖивіПисьменники [Електронний ресурс] // Youtube. URL: https://youtu.be/yujEoXgmywg?feature=shared (17.09.2023)

49. Франко І. Я. Коли ще звірі говорили / І. Я. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1979. — Т.20. — С. 74 – 172.

50. Франко І. Я. Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах / І. Я. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1980. — Т.26. — С. 320 – 331.

51. Як вивчати літературу в школі: розмова з Анастасією Євдокимовою. Шалені Авторки. Ольга Погинайко [Електронний ресурс] // Youtube. — URL: https://youtu.be/pkJuKxjSrh8?feature=shared (17.09.2023)

52. Scholar within. Average Reading Speed [Електронний ресурс] — URL: https://scholarwithin.com/average-reading-speed (17.09.2023)